

KS. TADEUSZ FITYCH

POLSKA KSIĄŻKA O ŚWIĘTYM JÓZEFIE W XIX WIEKU

Kult św. Józefa stanowi ważny fenomen historyczny, i to nie tylko w „złotym” dla jego rozwoju XVII w. Dzięki zaprezentowanym poniżej owocom badań, starano się przybliżyć zarówno pełniejszy obraz polskich zabytków literackich opublikowanych w dziewiętnastym stuleciu, jak też próbę sprecyzowania eklezjotwórczej funkcji kultu patrona Kościoła powszechnego, w bardzo wymagającym okresie dziejów Kościoła na ziemiach polskich, pozbawionych swej państwowości. Pomimo iż religijność polska tego okresu nie została dotąd opracowana w postaci syntezy i dotąd nie posiada opracowań monograficznych, to kult św. Józefa rodzący się w efekcie rozwijanego w Polsce słowa drukowanego, należy widzieć w kontekście prądów ogólnoeuropejskich, żywotnych w świecie katolickim, i ich oddziaływania na Polskę, mając na uwadze cechy religijności typowe dla XIX wieku¹.

Jeśli idzie o ogólnoeuropejskie prądy odrodzenia religijnego, to zrodziły się one w okresie walk religijnych, podczas rewolucji francuskiej i wojen napoleońskich, a rozwijały się w kilku wielkich centrach, jakimi były: Francja, Wiedeń, Niemcy Zachodnie, a następnie Turyn, Rzym i Anglia oraz Hiszpania.

Omawiając cechy religijności XIX w. należy ogólnie zaznaczyć, że ma wtedy miejsce rozdwojenie życia wewnętrznego Europy – z jednej strony widoczne są postępy na rzecz odrodzenia religijnego, a z drugiej zaś narasta laicyzacja kultury europejskiej, co prowadzi do konfliktów. Daje się zauważyć wzrost poziomu życia moralnego i świętości duchowieństwa oraz załężki rodzącego się laikatu katolickiego, jak też ożywienie ducha apostolskiego. Od 1870-1880 r. panuje jeszcze konformizm katolicki w masach, przy czym we Francji zaczyna się on załamywać już po 1830 r., a kierunki antyklerykalne istnieją z całą wyrazistością i odnoszą nawet zwycięstwo po 1880 roku². Do najbardziej charakterystycznych cech religijności XIX w. należą między innymi:

¹ Zob. K. Górski, *Życie wewnętrzne i religijność mas*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor i Z. Obertyński, t. 2, cz. 1, Poznań 1979, s. 680-686.

² Zob. K. Górski, *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986, s. 269-272.

1. „Indywidualizm religijny, „kapliczkowość” w życiu duchowym, dążenie do wydoskonalenia się i wyczelowania swej duchowości, nie zawsze związane z najlepszymi wzorami. Zmysł społeczny zaczyna się budzić poprzez zainteresowanie się liturgią”³.

2. „Życie wewnętrzne odradza się w odnowionych starych zakonach, i w powstawaniu nowych. Te nowe zakony łączą dawne kierunki życia wewnętrznego i zasady dawnych szkół z bardzo wyspecjalizowaną działalnością praktyczną i kontemplacją. Panuje mieszany typ życia duchowego, zakony mają czasem po dwa zadania specjalne (zwykle jedno) misje – apostołat, nauczanie i wychowanie, praca charytatywna – prasa”⁴.

3. „Ogólny charakter życia wewnętrznego znajduje wyraz w środkach nieadekwatnych do celu. Płytkie i sentymentalne modlitwy książeczek do nabożeństwa tego czasu przesłaniają nam głębszą treść życia wewnętrznego. XIX w. przyniósł wielkie nasilenie świętości w Kościele”⁵. Ponadto na uwagę zasługuje pojawienie się nowych form kultu, takich jak: nieustająca adoracja, kult Serca Jezusowego, a także kult maryjny wyrażający się w powstawaniu żywego różańca i krzewieniu sodalicii.

1. KOŚCIÓŁ LUDOWY W WIEKU NIEWOLI NARODOWEJ

Z końcem XIX w. wiara i religijność ludzi bez wyższego i średniego wykształcenia były bardzo zróżnicowane w poszczególnych regionach Polski. Ten stan był uwarunkowany między innymi historią kraju. Jedną z głównych jego przyczyn były rozbiory Polski dokonane przez trzy sąsiednie państwa, które stworzyły całkowicie nową sytuację społeczno-polityczną. Trzeci, ostateczny rozbiór Polski w 1795 r., na 123 lata przerwał istnienie państwa polskiego w jego dawnych granicach. Największa część terytorium zlikwidowanego państwa polskiego (62%) znalazła się w granicach cesarstwa rosyjskiego. Zabór austriacki (Galicja Wschodnia i Zachodnia) obejmował 18% obszaru dawnej Polski, a z kolei zabór pruski – 20% ziem przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Polska stanie się państwem suwerennym dopiero po pierwszej wojnie światowej w 1918 r.

W omawianym wieku ziemie polskie stanowiły bogatą mozaikę wyznaniowo-narodowościową. Na zachodnich obszarach dawnej Rzeczypospolitej przeważał protestantyzm, związany głównie z narodowością niemiecką. Na wschodzie najliczniejsze było prawosławie, obejmujące ludność narodowości rosyj-

³ Tamże, s. 272.

⁴ Tamże, s. 273.

⁵ Tamże, s. 174.

skiej, ukraińskiej i białoruskiej. Bardzo liczni byli też unicy (grekokatolicy), należący do narodowości polskiej lub ukraińskiej. Północno-wschodnie obszary przedrozbiorowego państwa polsko-litewskiego zamieszkiwali Litwini. „Centralne obszary historycznych ziem polskich w zdecydowanej większości były zamieszkałe przez katolików obrządku łacińskiego, a narodowości polskiej. Ten właśnie ścisły związek katolicyzmu łacińskiego z narodowością polską i z historycznymi tradycjami narodowymi Polaków, miał decydujący wpływ na charakter polskiej kultury religijnej w okresie niewoli narodowej.

Nie sposób zrozumieć charakteru polskiej kultury religijnej w latach niewoli narodowej, jeśli się nie uwzględni polityki wyznaniowej i narodowościowej trzech zaborców: prawosławnej Rosji, protestanckich Prus i katolickiej Austrii. Warunkowana ona była odrębnością tradycji polityczno-kulturalnej tych państw. Związek państwa pruskiego z protestantyzmem odbił się na pruskiej polityce wobec polskich katolików, która zmierzała do systematycznego ograniczania wpływów Kościoła katolickiego w zaborze pruskim oraz do postępującej germanizacji ziem polskich, znajdujących się pod zarządem pruskim. Proces ten uzyskał pełne rozmiary w czasach Kulturkampf⁶. Zastosowane od 1873 r. surowe represje wobec katolicyzmu i polskości spowodowały duże spustoszenie w organizacji kościelnej i w duszpasterstwie.

„Na ziemiach polskich, które pozostawały pod zarządem carskiej Rosji (Królestwo Polskie oraz wschodnie obszary wcielone do cesarstwa rosyjskiego), na losach Kościoła katolickiego bardzo mocno zaważyły polskie powstania narodowe (listopadowe 1830/31 r. i styczniowe 1863 r.). W ramach represji popowstaniowych rząd carski systematycznie zwiększał rusyfikację. Szła ona w parze z prześladowaniem katolicyzmu polskiego, obcego rosyjskiej racji stanu. W sposób szczególny represje objęły Kościół unicki.[...] Stosunkowo najkorzystniej przedstawiała się sytuacja polskich katolików w zaborze austriackim. Po długoletnim okresie panowania józefinizmu w cesarstwie austriackim (a tym samym również na ziemiach polskich pozostających w zasięgu politycznych wpływów Austrii), nastąpiła oficjalna jego likwidacja i zawarcie konkordatu ze Stolicą Apostolską (1855 r.). Odtąd postępuje w Austrii reforma kościelna w duchu rzymskim. Na ziemiach polskich, które były pod zarządem Austrii ustala się, poczynając od lat sześćdziesiątych, okres politycznej autonomii, który otwierał przed Polakami możliwości rozwoju narodowych tradycji historycznych, co określa charakter odradzającej się tutaj w drugiej połowie XIX w. polskiej kultury religijnej⁷.

⁶ Zob. D. Olszewski, *Polska Chrześcijańska – zarys dziejów (966-1984)*, Kielce 1985, s. 32.

⁷ Tamże, s. 33-34; zob. także: J. Skarbek, *W dobie rozbiorów i braku państwowości (1772-1918)*, w: *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, Kraków 1986, s. 235-280; W. Urban, *Dzieje Kościoła w zaborze austriackim*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, s. 576-616.

Ponadto wiek niewoli narodowej naznaczony był doniosłym problemem emigracji polskiej elity kulturalnej i umysłowej w efekcie upadku obu powstań narodowych (1830 i 1863). Skierowała się ona głównie do Francji, a w mniejszym stopniu do Anglii, Belgii i Ameryki Północnej. W drugiej połowie XIX w. – obok emigracji politycznej, szczególnego natężenia nabrała emigracja zarobkowa. Ta o charakterze sezonowym, zmierzała głównie do Prus, stała – przede wszystkim do Stanów Zjednoczonych, Brazylii, Kanady, Argentyny, a także do Rosji, gdzie polscy zesłańcy i emigranci byli stosunkowo liczni. W efekcie pod koniec wieku niewoli narodowej, polscy emigranci żyli w rozproszeniu we wszystkich krajach Europy i niemal na wszystkich kontynentach świata. Pomimo wysiłków zmierzających do objęcia ich troską duszpasterską, stan kultury religijnej był bardzo zróżnicowany.

„Rozbiory przyniosły zasadniczą zmianę w ustalonej od stuleci sytuacji Kościoła na historycznych ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Z punktu widzenia dziejów instytucji kościelnych przychodzi seria klęsk. Wśród nich niezwykle doniosła w następstwie, była niemal zupełna likwidacja sieci przedrozbiorowych klasztorów, co zmusiło do zasadniczych zmian w całej akcji edukacyjnej i pastoralnej, opartej dotychczas – obok parafii – właśnie na klasztorach. Odpowiedzią na radykalną kasatę przedrozbiorowych formacji zakonnych (dokonaną przez władze zaborcze), był w drugiej połowie XIX w. intensywny rozwój nowych zgromadzeń zakonnych, zwłaszcza żeńskich zgromadzeń ukrytych (niehabitowych), organizowanych przez kapucyna, Honorata Koźmińskiego († 1916). Zapoczątkowany przez niego (w latach 1874-1895) ruch zakonny przerodził się w poważny prąd odnowy życia religijnego na ziemiach polskich. Nie zmienia to w niczym faktu, że do końca okresu niewoli narodowej duszpasterstwo i życie religijne wiernych w Kościele polskim, oficjalnie mogło się rozwijać prawie wyłącznie w ramach kościelnej organizacji diecezjalnej.

Brak w Polsce dziewiętnastowiecznej wyższych uczelni i fakultetów teologicznych, tłumaczący się uwarunkowaniami politycznymi, sprawił, że ubóstwo polskiego piśmiennictwa w zakresie tradycyjnych dyscyplin teologicznych, stało się nader uderzające. W okresie porozbiorowym oddziaływanie obcych prądów teologicznych w polskim Kościele wydatnie się zwiększyło. Zabory pruski i austriacki pozostawały w zasięgu niepodzielnych wpływów niemieckiej i józefińskiej kultury teologicznej. Na obszary Królestwa Polskiego przenikały prądy teologiczne z Austrii, Niemiec, Włoch, a zwłaszcza Francji. Wpływy francuskie, widoczne już wyraźnie w Polsce w drugiej połowie XVIII w., w stuleciu XIX zwiększyły się znacznie i zadecydowały o charakterze polskiej teologii, aż po schyłek ubiegłego wieku.

W następstwie dziewiętnastowiecznych przemian wewnątrzkościelnych, wobec zwiększającego się w kraju braku elit intelektualnych, warunkiem tożsamości Kościoła polskiego stawało się oparcie o szerokie masy ludności pol-

skiej. Katolicyzm ludowy, zespolony z ogólnokościelnymi potrydenckimi, a zarazem barokowymi strukturami społecznymi, stawał się siłą i niewątpliwą szansą Kościoła w Polsce w latach niewoli narodowej⁸. Ponadto należy dobitnie zaznaczyć, że „hierarchia kościelna i papieństwo stanowiły dla Polaków wszystkich trzech zaborów autorytet zarówno w sprawach religijnych, jak i narodowych. Wszystkie te uwarunkowania w sposób istotny decydują o charakterze polskiej kultury religijnej w XIX i w początkach XX w. Jedną z istotnych cech polskiej kultury religijnej w okresie niewoli narodowej, odziedziczoną po poprzednich stuleciach, jest masowość praktyk i rytów religijnych oraz zamiłowanie do podniosłych uroczystości z rozbudowanym ceremoniałem. Mamy tu do czynienia z typową dla religijności ludowej, znaną również w krajach Europy Zachodniej, potrzebą masowego uzewnętrznienia przeżycia religijnego. W polskim katolicyzmie XIX w. potrzeba ta manifestowała się podczas pielgrzymek, procesji, misji i rekolekcji parafialnych oraz podczas wielkich uroczystości kościelnych, takich jak: Boże Ciało (okazałe procesje eucharystyczne), jubileusze, wizytacje biskupie, święta patronalne. Są to cechy typowe dla religijności ultramontańskiej, która utrwała się na Zachodzie w ciągu XIX w.

Wyjątkową siłą przyciągania cieszyły się w XIX w. – mimo mnożących się w tym względzie zakazów ze strony władz zaborczych (Rosji i Prus) – sanktuaria narodowe, miejsca odpustowe i cudowne obrazy (z reguły maryjne). Wśród polskich sanktuariów maryjnych na czoło wysuwa się w tym czasie Częstochowa. W latach 1865-1899 liczba pielgrzymów wzrosła na Jasnej Górze blisko pięciokrotnie (z 46 101 do 200 411)⁹. Należy tu jednak dodać, że o sile ich przyciągania po części decydował też fakt, iż sanktuaria stały się równocześnie ośrodkami i symbolami tradycji narodowych.

Polski katolicyzm ludowy nie zapożyczył żadnej siły od rozwijającego się na Zachodzie w końcu XIX w. ruchu liturgicznego. Stąd to w Europie Zachodniej elity chrześcijańskie szukały duchowej inspiracji w silnie odradzających się w tym czasie środowiskach monastycznych, będących ośrodkami intensywnie rozwijającego się ruchu liturgicznego. „W Polsce, wobec braku środowisk monastycznych, kult skupia się przy kościołach parafialnych i kierunek ewolucji nabożeństwa parafialnego zmierza do rozbudowy jego elementów paraliturgicznych. Mnożą się i zdobywają coraz większą popularność w polskim społeczeństwie nabożeństwa dodatkowe: gorzkie żale, droga krzyżowa, nabożeństwa majowe, czerwcowe, październikowe, czterdziestogodzinne, nowenny

⁸ Olszewski, *Polska*, s. 35-36; zob. tenże, *W okresie ucisku i głębokich przemian społecznych (1864-1914)*, w: *Chrześcijaństwo w Polsce (zarys przemian 966-1945)*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1980, s. 243-270; tenże, *Przemiany społeczno-religijne w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku. Analiza środowiska diecezjalnego*, Lublin 1984, s. 207-269; P. P. G a c h, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 87-209.

itp.” To tłumaczy fakt, iż „w ciągu XIX w. w życiu religijnym Polaków wzrastało systematycznie znaczenie śpiewników, modlitewników, pieśni nabożnych. Mamy tu do czynienia z typowym dla okresu potrydenckiego kierunkiem rozwoju życia religijnego. Wobec usztywnienia kultu przepisami rytuału rzymskiego, szukało ono ujęcia w przeżyciach paraliturgicznych, będących wyrazem pobożności ludowej, prywatnej”⁹.

2. KSIĄŻKA O ŚW. JÓZEFIE A APOSTOLSTWO SŁOWA DRUKOWANEGO

W dziejach Kościoła w Polsce naznaczonych brakiem elit chrześcijańskich, w miarę upowszechniania się umiejętności czytania wśród niższych warstw społeczeństwa, coraz większego znaczenia nabierało słowo drukowane, książeczka, pisemko¹⁰. Nic dziwnego, że XIX w., a zwłaszcza jego druga połowa, to czas wyjątkowo dynamicznego rozwoju piśmiennictwa i ruchu wydawniczego. Sprzyjał temu szybki postęp w dziedzinie technik drukarskich oraz handlu i kolportażu, a także szybko rosnące zainteresowanie odbiorców. W efekcie, obok książki politycznej i druków adresowanych do osób gustujących w tematyce sensacyjno-spirytualistycznej, napotykały publikacje adresowane do prostego czytelnika, głównie w formie żywotów świętych, nabożeństw, opowiadań moralizatorskich. Należy tu dodać, że żaden z zaborców ziem polskich, pomimo prób eliminowania kultury polskiej, nie wydał zakazu publikowania w języku ojczystym (najbardziej czujnie działała cenzura zaboru rosyjskiego)¹¹. Apostolską rolę słowa drukowanego świetnie zrozumiało wiele rodzin zakonnych i niektórzy duszpasterze diecezjalni. Ojciec Roland Prejs badając to zagadnienie stwierdził, że kult św. Józefa zajmuje pierwsze miejsce w piśmiennictwie kapucynów polskich XIX/XX wieku¹².

Bibliografia kanadyjskiego badacza kultu św. Józefa ojca Aime Trottier umożliwia śledzenie tego procesu w wymiarze Kościoła powszechnego. Liczba druków poświęconych św. Józefowi wyrażała się w XVII w. sumą 486 tytułów, w XVIII stuleciu już 645, a w XIX w. wzrosła ona do ogromnej liczby 2 720 pozycji¹³. Jeśli chodzi o Polskę, to ojciec Trottier odnotowuje

⁹ Olszewski, *Polska*, s. 38-39.

¹⁰ J. Krajewska, *Czytelnictwo wśród robotników w Królestwie Polskim 1870-1914*, Warszawa 1979.

¹¹ F. Ramotowska, *Warszawskie Komitety Cenzury w latach 1832-1915*, w: *Warszawa XIX wieku 1795-1918*, z. 2, Warszawa 1971, s. 265-294.

¹² Zob. R. Prejs, *Apostolstwo słowa drukowanego u kapucynów prowincji polskiej (komisariatu warszawskiego) w latach 1864-1939*, Lublin 1988, s. 11-72 (praca doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Z. Zielińskiego w Instytucie Historii Kościoła KUL).

¹³ A. Trottier, *Essai de Bibliographie Sur saint Joseph*, Montréal 1968.

prawie taką samą ilość druków zarówno dla XVIII w. (40 tytułów), jak i dla następnego stulecia (39 pozycji).

W celu zweryfikowania tego obrazu i uzyskania możliwie pełnej bazy źródłowej, jeśli idzie o polską książkę dedykowaną św. Józefowi w XIX w., podjęto bardzo szeroką kwerendę w polskich bibliotekach kościelnych. Ustalać, iż w księgozbiorach uniwersytetów i wydziałów teologicznych przechowywane są 51 tego typu książek; w wyższych seminariach duchownych tak diecezjalnych, jak i zakonnych – 46 pozycji; w bibliotekach najważniejszych domów zakonnych żeńskich – 38 książek i męskich – 12 tytułów, a w bibliotekach kapitulnych – 2 książki. Dzięki temu wysiłkowi badawczemu baza źródłowa powiększyła się o ponad 50 % – to znaczy o 20 nie znanych Trottierowi tytułów oraz 10 nie odnotowanych przezeń wydań.

3. CHARAKTERYSTYKA POLSKIEJ KSIĄŻKI O ŚW. JÓZEFIE

3a. Przekłady

Przełom jaki dokonał się w polskim kaznodziejstwie w połowie XIX w., spowodował, iż sięgnięto po bardziej dojrzałe publikacje zagraniczne. W polskiej literaturze ascetycznej tego okresu brakowało dzieł, które mogłyby stanowić przedmiot medytacji lub też pomoc duszpasterską dla ludzi świeckich przeżywających trudności. Potwierdza to fakt, iż pierwsza polska książka dedykowana św. Oblubieńcowi Najświętszej Maryi Panny została opublikowana dopiero w 1842 r. Do 1860 r. na rynku wydawniczym pojawiło się dziesięć tytułów, w tej liczbie było aż pięć przekładów. W sumie na ogólną liczbę 59 książek – 12 tytułów stanowią przekłady, które jeszcze w tym stuleciu doczekały się sześciu wznowień. Tłumaczono przede wszystkim publikacje włoskie (m.in. św. Alfonsa Liguori), a następnie francuskie (redemptorysty J. J. Bouvy i misjonarza ze zgromadzenia św. Wincentego a Paulo J. J. Huguet) oraz hiszpańskie (św. Teresy z Avila). Szczególną wartość ascetyczno-teologiczną posiadają przekłady nabożeństwa do św. Józefa autorstwa dwóch klasyków i szczególnie zasłużonych promotorów tego kultu – św. Teresy z Avila (1515-1582), wielkiej reformatorki zakonu karmelitów, która to sprawę czci św. Józefa wysunęła na pierwsze miejsce w Hiszpanii¹⁴ oraz św. Alfonsa Liguori (1696-1787), założyciela redemptorystów i autora serii medytacji i kazań, będących wspaniałym odzwierciedleniem nauki teologów o św. Józefie.

¹⁴ Zob. P. Fortunado, *Santa Teresa de Jesus y su espíritu Josefino*, „Estudios Josefinos”, 7 (1953) s. 9-54; Św. Teresa od Jezusa, *Życie napisane przez nią samą* (tł. H. Kossowski), Kraków 1962, r. 32, 16; 33, 16 i 16; F. L. Filas, *Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy*, Kraków [1979], s. 273-274.

Dzieło św. Teresy z Avila *Nabożeństwo do Pana Jezusa, Najświętszej Maryi Panny, Józefa świętego oraz św. Joachima i Anny* było czwartym z kolei przekładem dokonany w tym stuleciu¹⁵. Ukazało się drukiem w 1858 r. w Warszawie staraniem Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo przy kościele św. Krzyża (objętość s. 222).

Z prac św. Alfonsa Liguori, najpierw (w 1871 r.) opublikowano w Poznaniu *Rozmyślania ku czci św. Józefa Karmiciela Dzieciątka Jezus*, w tłumaczeniu księdza Jana Baptisty Delerta (kolejne wydania tej książki ukazały się również w Poznaniu w 1888 i 1889 r.)¹⁶, a następnie w 1889 r. staraniem redemptorystów lwowskich wydrukowano *Nabożeństwo na cześć siedmiu boleści i siedmiu radości*¹⁷.

Spoglądając na dokonane przekłady przez pryzmat typów piśmiennictwa religijnego, dostrzeżemy na początku dwa dziełka zawierające teksty do medytacji o św. Józefie. Reszta tytułów miała przyczynić się do rozwoju zróżnicowanych form nabożeństwa do tego świętego, poczynając od form bardzo ogólnych, poprzez postać tzw. septeny i nowenny; każdą z tych form przybliżyły dwa tytuły spośród odnotowanych przekładów. Z kolei jednostkowe druki propagowały to nabożeństwo w formie bądź to adoracji, jak też „miesiąca marca” dedykowanego św. Józefowi Oblubieńcowi oraz „nabożeństwa siedmiu niedziel”.

Autorzy przekładów wywodzili się głównie z grona męskich rodzin zakonnych. Byli to jezuita – Józef Perkowski (1781-1857), nie znany bliżej redemptorysta oraz kapucyn Prokop Leszczyński (1812-1895), a także siostry franciszkanki Najświętszego Sakramentu ze Lwowa. W gronie tym znajdujemy też księdza proboszcza z Juncewa (diecezja gnieźnieńska), historyka Kościoła Jana Baptistę Delerta (1817-1894)¹⁸.

Z kolei stawiając pytanie o ośrodki wydawnicze propagujące literaturę tego typu, należy stwierdzić, że do końca lat sześćdziesiątych znajdowały się one wyłącznie w zaborze austriackim (Kraków i Lwów). W późniejszym okresie Warszawa stała się takim centrum wydawniczym dla zaboru rosyjskiego, a od 1871 r. Poznań dla zaboru pruskiego.

¹⁵ Teresa (święta, OCD, 1515-1582), *Nabożeństwo do pana Jezusa, najświętszej Maryi panny, Józefa świętego, oraz św. Joachima i Anny*, Warszawa 1858, Misjonarzy Św. Krzyża, ss. 222.

¹⁶ Liguori (święty Alfons, 1696-1787), *Rozmyślania ku czci św. Józefa, karmiciela Dzieciątka Jezus* przez ks. J. B. Delerta tłumaczenie z włoskiego, Poznań 1871, Daszkiewicz, 16°, ss. 2; Poznań 1889, Księgarnia Katolicka.

¹⁷ Liguori (święty Alfons, 1696-1787), *Nabożeństwo na cześć siedmiu boleści i siedmiu radości św. Józefa*, Lwów 1889, CSSR.

¹⁸ M. Banaszak, *Delert Jan Baptysta (1817-1894)*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, pod red. H. E. Wyczawskiego (dalej cyt. SPTK), t. 1, Warszawa 1981, s. 380-382.

3b. Autorzy polskich druków

Do tego grona wybitnych autorów polskich zaliczyć należy przede wszystkim trzech jezuitów, dwóch kapucynów i czterech księży diecezjalnych. Ponieważ wstępna ocena rodzimej twórczości dedykowanej św. Józefowi odślania szczególne znaczenie prac tych pierwszych autorów, pozwolimy sobie zauważyć, że pierwszą rodziną zakonną co do stopnia zaangażowania w tego rodzaju twórczość literacką byli księża jezuiti. Działali oni w Polsce od 1564 r., aż do kasaty w 1773, po czym na Białej Rusi pozostała przy życiu jedynie część prowincji mazowieckiej. Jezuiti białoruscy po wskrzeszeniu zakonu w 1814 r. zostali w 6 lat później usunięci z Rosji i udali się do Galicji, gdzie za zgodą rządu austriackiego zorganizowali prowincję galicyjską Towarzystwa Jezusowego. Jak pisze historyk tego zakonu ks. Bronisław Natoński, „w miarę rozkwitu nabożeństwa do św. Józefa, które normowała i zalecała Stolica Apostolska, jezuiti włączyli się w ten nurt. Słowem i piórem starali się uzasadnić i teologicznie pogłębić cześć Oblubieńca Bogarodzicy, a zarazem wprowadzić ją w praktykę ascezy zakonnej i w życie chrześcijańskie, dlatego dzieje kultu św. Józefa w zakonie jezuitów ukazują jedno z bogatszych źródeł wpływających na kształtowanie się pobożności w czasach nowożytnych”¹⁹. Pomimo iż każdy jezuita zatrzymywał imię nadane mu na chrzcie św., to w XIX w. 9,5% osób prowincji galicyjskiej posiadało imię Józef. W tymże wieku ośrodkiem duchowego życia tej prowincji, a zarazem jednym z wielkich ognisk odnowy życia religijnego w Galicji, był aż do lat 80-tych XIX w. klasztor jezuitów w Starej Wsi. To tutaj w dniu 19 III 1853 r. dziękowali jezuiti św. Józefowi za pomoc po odwołaniu przez rząd austriacki dekretu kasacyjnego. Następnie po 10 II 1859 r., kiedy to papież Pius IX udzielił całemu Towarzystwu Jezusowemu przywileju obchodzenia uroczystości Opieki św. Józefa z najwyższą rangą liturgiczną, prowincja galicyjska obrała sobie św. Józefa za patrona. Od tego momentu we wszystkich domach prowincji rozpoczęto co środę odprawiać msze św. ku czci św. Józefa, w intencji potrzeb prowincji i za jej dobroczyńców. Ponadto w święto Opieki św. Józefa składano śluby zakonne, a kandydaci do nowicjatu otrzymywali szaty zakonne. W Starej Wsi zrodziło się potężne centrum kultu św. Józefa, które cześć do Oblubieńca Najśw. Maryi Panny rozszerzyło także na kler diecezjalny²⁰.

Literackie szerzenie czci do św. Józefa w XIX w. zapoczątkował w tym zakonie, zasłużony kerymatyk Józef Ignacy Perkowski (1781-1857). Przetłumaczył on z języka francuskiego i wydał w 1844 r. we Lwowie *Nabożeństwo*

¹⁹ B. Natoński, *Dzieje kultu św. Józefa w zakonie jezuitów w Polsce 1564-1979*, w: Filas, *Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy*, s. 369.

²⁰ Tamże, s. 386.

*dziewięciodniowe do św. Józefa*²¹. Urodził się w Ostrownie na Białorusi, a w 1796 r. wstąpił do zakonu jezuitów, w latach 1800-1808 studiował filozofię i teologię w Połocku, po czym był kaznodzieją i prefektem szkół w Petersburgu (1810-1816), oraz kaznodzieją w Witebsku, Połocku i Mohylewie. Po wypędzeniu jezuitów z Rosji w 1820 r., był wykładowcą prawa kanonicznego (w okresie 1826-1836) w Starej Wsi, Tyńcu i Nowym Sączu, i do momentu ogłoszenia dekretu kasacyjnego w Galicji w 1848 r. był twórczo zaangażowany we Lwowie. Następnie na okres dwóch lat wyjechał na Śląsk i do Wielkopolski pracując w duszpasterstwie. Przez kolejne 2 lata pełnił funkcję kapelana Borkowskich w Czortkowie. Swoje życie zakończył 20 września 1857 r. w Staniątkach²².

Kolejnym jezuitą propagującym cześć św. Józefa był Józef Hołubowicz (1835-1887). Pierwszym jego utworem ascetycznym o znaczącej popularności była *Nowenna do św. Józefa, Oblubieńca Najśw. Panny Maryi*, wydana w 1877 r. we Lwowie²³. W interesującym nas stuleciu doczekało się ono w Krakowie wielu wznowień – w latach 1888, 1892, 1896, 1899. Według B. Natońskiego, jego drugim dziełem dewocyjnym było *Krótkie nabożeństwo do św. Józefa* wydane w 1885 r. w Krakowie²⁴, po czym ukazało się ono w tym wieku jeszcze siedmiokrotnie: w latach 1886, 1887, 1891, 1894, 1895, 1896, 1897.

Ten historyk misji, urodził się 20 lutego 1835 r. w Rożnowie koło Nowego Sącza. Po wstąpieniu do zakonu jezuitów w marcu 1854 r. studiował najpierw w Bratysławie filozofię, a następnie teologię w Laval, gdzie w 1867 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po powrocie w 1868 r. do Galicji był w konwiktie jezuitckim w Tarnopolu nauczycielem języka polskiego, francuskiego i łacińskiego. Od 1871 r. pracował na Śląsku jako kapelan wśród jeńców francuskich w okolicach Lamsdorf. W 3 lata później został redaktorem „Misji Katolickich” pielęgnując dzieło Rozkrzewiania Wiary. W tym okresie opublikował (często anonimowo) wielką liczbę artykułów, dzięki czemu zaliczany jest do

²¹ Perkowski (Józef SJ, 1781-1857), *Nabożeństwo dziewięciodniowe do św. Józefa*, Lwów, Pillera 1844, ss. 56.

²² Zob. L. Grzebień, *Perkowski Józef Ignacy (1781-1857)*, SPTK, t. 3, s. 350-351.

²³ Hołubowicz (Józef Wiktor SJ, 1835-1887), *Nowenna do św. Józefa Oblubieńca N. P. Maryi*, Lwów 1877, nakł. Drukarni Ludowej, ss. 118 [2], 12 cm; Kraków 1888, ss. 62, 15 cm; Kraków 1892, Czas, 16°, s. VIII, 10-64; Kraków 1896, W. L. Anczyca, 16°, ss. VIII, 10-64; Kraków 1899, druk. A. Koziańskiego, 16°, ss. 64; Warszawa 1890, Druk. Stanisława Niemiery, 16°, ss. 84. Ta propozycja nowenny zawierała medytacje o cnotach św. Józefa rozłożone na poszczególne dni nowenny, modlitwy, godzinki o św. Józefie oraz litanie do św. Józefa. Zob. N a t o ń s k i, *Dzieje kultu*, s. 390.

²⁴ *Krótkie Nabożeństwo do św. Józefa*, Kraków, Mycielski, 1885, ss. 16. Ksiądz Natoński znalazł dopiero wydanie z 1886 r. Na jego treść składały się: *Zachęta do czci św. Józefa*; *Hymn: Ktokolwiek wśród życia biegu zdrowia pragniesz...*; *Litania do św. Józefa* oraz *modlitwy i akty strzeliste*. Zob. N a t o ń s k i, *Dzieje kultu*, s. 390-391.

pionierów zajmujących się zawodowo sprawami misji. Zmarł 5 marca 1887 r. w Krakowie²⁵.

W serii Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy noszącej tytuł „Pobożne książki dla wiernych każdego stanu”, jako tom 53 ukazała się w 1893 r. książka Waleriana Mrowińskiego (1832-1901) pod tytułem *Miesiąc marzec z przykładami poświęcony czci św. Józefa*²⁶.

Tenże jezuita, zasłużony również jako historyk kultu Matki Bożej, urodził się 11 grudnia 1832 r. w Górze na terenie Wielkopolski. W latach 1853-1855 studiował w Berlinie dyscypliny politechniczne i agronomiczne. W latach następnych był między innymi rządcą w dobrach Działyńskich i Mielżyńskich. Po zaangażowaniu w powstanie styczniowe, w 1867 r. wstąpił do zakonu jezuitów. W 1870 r. otrzymał w Tarnowie święcenia kapłańskie. Studia filozoficzno-teologiczne kontynuował na terenie Francji w latach 1872-1876. Po powrocie do Krakowa redagował „Intencje Miesięczne Apostolstwa Modlitwy” (1876-1877), a następnie pracował w duszpasterstwie we Lwowie, w Starej Wsi i w Nowym Sączu. Zmarł 27 stycznia 1901 r. pełniąc funkcję superiora domu zakonnego w Czerniowcach na Bukowinie²⁷.

Warto także odnotować fakt powstania w 1872 r. w Krakowie Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy. Jego staraniem wychodziło czasopismo „Posłaniec Serca Jezusowego”, które osiągnęło nakład 150 tys. egzemplarzy. Już od 1874 r. w marcowych numerach „Posłańca” znajdujemy prawie co roku artykuły poświęcone św. Józefowi²⁸. Publikacje te wywarły znaczący wpływ na kształtowanie się pobożności Polaków, żyjących zarówno pod zaborami, jak też na emigracji.

W znaczący sposób zaangażowanymi w twórczość literacką, szerzącą cześć św. Józefa, byli kapucyni. Choć nie unikali oni pracy naukowej i publicystycznej, to jednak ich priorytetową działalnością było duszpasterstwo, pojmo-

²⁵ Zob. L. Grzebień, *Hołubowicz Józef Wiktor*, SPTK, t. 2, s. 59-62.

²⁶ Mrowiński (Waleryan), *Miesiąc marzec z przykładami poświęcony czci św. Józefa*, Kraków, Mycielski SJ, wyd. Księży Jezuitów, 1893, ss. 268. [4], 16 cm; Kraków, „Czas” St. Kulczyckiego, 1898, Nakł. XX. Misjonarzy, ss. 327. W poszczególnych dekadach miesiąca autor rozważał kolejno: chwałę św. Józefa, następnie jego cnoty, a wreszcie opiekę św. Józefa. Do zaproponowanych medytacji Mrowiński dołączył litanię do św. Józefa, nabożeństwo do siedmiu boleści i radości oraz hymn: *Ktokolwiek wśród życia biegu...* i modlitwy do św. Józefa. Zob. Natoński, *Dzieje kultu*, s. 391. Przy czym Natońskiemu nie jest znane wydanie z 1898 r. z krakowskiej drukarni St. Kulczyckiego „Czas”.

²⁷ Zob. L. Grzebień, *Mrowiński Walerian*, SPTK, t. 3, s. 180-181.

²⁸ Nosily one tytuły: w 1874 r. – *Życie św. Józefa*; w 1875 r. – *Św. Józef bliski sercu Jezusa*; w 1876 r. – *Modlitwy o siedmiu boleściach i radościach św. Józefa*; w 1877 r. – *Św. Józef Patron potężny*; w 1880 r. – *Cudowny obraz św. Józefa u Pani Benardynek w Krakowie*; w 1882 r. – *Św. Józef – wzorem życia*; w 1883 r. – *Kolegiata Kaliska*; w 1896 r. – *Z okazji 25-tej rocznicy ogłoszenia św. Józefa Patronem Kościoła*. Zob. Natoński, *Dzieje kultu*, s. 389-390.

wane w sensie ścisłym. Nic dziwnego, że ta gałąź zakonna obecna w Polsce od 1681 r., zaznaczyła się na polu piśmiennictwa teologiczno-ascetycznego dopiero po 1864 r., po kasacie klasztorów w Królestwie Polskim i znacznym ograniczeniu tradycyjnych form duszpasterzowania. Wówczas w polskiej prowincji kapucynów działali znani autorzy popularnej literatury religijnej: Prokop Leszczyński, Honorat Koźmiński i Rafał Mazurkiewicz. Szczególnie Prokop Leszczyński ujawnił się jako płodny pisarz o szerokiej skali zainteresowań – od hagiografii poprzez modlitewniki, aż po przekłady dzieł klasyków życia wewnętrznego²⁹.

Jeśli chodzi o rodzime piśmiennictwo na temat św. Józefa, to właśnie Prokop Leszczyński jest autorem jednej z pierwszych tego typu publikacji, jak też największej ilości opublikowanych tytułów. W 1871 r. w Krakowie i w Warszawie opublikował książkę *Święty Józef głównym Opiekunem Kościoła przez Ojca Śgo Piusa IX świeżo ogłoszony: szczegóły jego życia – uwagi o wielkiej jego godności – zachęta do szczególnej w Jego pośrednictwo ufności z przydaniem niektórych na cześć Jego ułożone przez...* Edycja warszawska miała jeszcze dwa wydania w nadchodzących kolejnych latach³⁰. Ponadto opublikował on dwie pozycje z nabożeństwami ku czci patrona Kościoła. Pierwsza z nich ukazała się w 1872 r. w Warszawie – *Nabożeństwo do Świętego Józefa z różnych pobożnych przyczyn na cześć Jego ułożone przez ...*³¹. Kolejne jego dziełko ascetyczne ukazało się już w dwa lata później, ale ciągle w tej samej warszawskiej drukarni Stanisława Niemiery i nosiło tytuł *Idźcie do Józefa czyli o nabożeństwie do Przczystego Oblubieńca Przenajświętszej Maryi Panny, Opiekuna Kościoła Powszechnego*³².

²⁹ J. L. G a d a c z, *Słownik polskich kapucynów*, t. 1, Wrocław 1985, s. 679-697; K. G a d a c z, *Leszczyński Jan Tomasz w zakonie Prokop*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, 17 (1972) s. 126-127; B. K u m o r, *Leszczyński Prokop*, SPTK, t. 2, Warszawa 1982, s. 511-516; R. P r e j s, *Maryjne piśmiennictwo o. Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna*, „Studia Franciszkańskie”, 3 (1988) s. 333-348; tenże, *Twórczość dewocyjna czy przejaw ultramontanizmu? O piśmiennictwie o. Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna*, w: *Kościół i społeczności. Rewolucje, demokracje i totalitaryzmy. Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. dra hab. Zygmunta Zielińskiego*, pod red. J. Walkusza, Lublin 1993.

³⁰ *Leszczyński Prokop, Święty Józef głównym Opiekunem Kościoła przez Ojca Śgo Piusa IX świeżo ogłoszony: szczegóły jego życia – uwagi o wielkiej jego godności – zachęta do szczególnej w Jego pośrednictwo ufności z przydaniem niektórych na cześć Jego ćwiczeń pobożnych przez O. Prokopa [Leszczyńskiego]*, Kraków 1871, Druk. Wincentego Kornackiego, ss. 234 [2], XII, 16°; Warszawa 1871, Czerwiński i s-ka; Warszawa, 1872, Maurycy Orgelbrand, ss. 143, X, tabl., 8°; Warszawa, 1873³, Maurycy Orgelbrand, 16°, ss. 143, X, tabl.

³¹ *Nabożeństwo do Świętego Józefa z różnych pobożnych przyczyn na cześć Jego ułożone przez X. Prokopa Kapucyna*, Warszawa 1872, Druk. F. Czerwińskiego i Sp., 16°, ss. 82; Warszawa 1889, własność i druk S. Niemiery, 16°, ss. 96.

³² *Idźcie do Józefa czyli o nabożeństwie do Przczystego Oblubieńca Przenajświętszej Maryi Panny, Opiekuna Kościoła Powszechnego* Przez O. Prokopa Kapucyna, Jubilata. Warszawa 1894, nakład i druk S. Niemiery, 16°, ss. 61.

Jan Tomasz Leszczyński (imię zakonne Prokop) urodził się 8 stycznia 1812 r. w Kozaczówce na Wołyniu w średniozamożnej rodzinie ziemiańskiej marszałka powiatu winnickiego. Wykształcenie wyższe zdobywał od 1829 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego (doskonale opanowując m.in. język francuski i włoski). Następnie wziął udział w powstaniu listopadowym. W 1844 r. pod wpływem wybitnego kapłana Wiktora Ożarowskiego (który w czasie swych studiów rzymskich stykał się ze św. Wincentym Pallottim), wstąpił do kapucynów w Lubartowie, gdzie w trzy lata później, po skończonym w Warszawie studium teologii, przyjął święcenia kapłańskie. Niebawem stał się duszpasterzem ziemiaństwa i inteligencji. Już jako gwardian domu zakonnego w Lublinie (od 1865 r.), odbył dłuższą podróż zagraniczną, zatrzymując się m.in. we Francji i Włoszech. Dzięki temu zdołał się zapoznać z tamtejszym duszpasterstwem oraz wybitnymi kaznodziejami, pisarzami religijnymi, m.in. z teatynem Gioacchino Ventura di Raulica. Po 1861 r. był on kandydatem na arcybiskupa warszawskiego, ale nie przyjął tej godności. W następstwie kasaty klasztorów w 1864 r., wraz z innymi zakonnikami warszawskiego klasztoru, zmuszony został do przebywania w Zakrocymiu, zajmując się pracą pisarską, pełniąc równocześnie (z nominacji generała) odpowiedzialną misję tajnego komisarza skasowanej prowincji polskiej (1863-1895). W 1892 r., kiedy kasata objęła także klasztor w Zakrocymiu, przeniósł się do Nowego Miasta nad Pilicą, gdzie zmarł 26 lutego 1895 roku³³.

Drugim przedstawicielem kapucynów pielęgnujących ten typ działalności pisarskiej był historyk Kościoła Wacław Edward Nowakowski (1829-1903), znany także pod wieloma pseudonimami, m.in. Wacław z Sulgostowa. Urodził się 19 lipca 1829 r. w Kiryłówce na Ukrainie Zadnieprzańskiej w rodzinie polskich ziemian. Po studiach wyższych z zakresu matematyki odbytych na Uniwersytecie Kijowskim pracował jako bibliotekarz, najpierw u Konstantego Świdzińskiego w Sulgostowie (stąd pseudonim), a w latach 1858-1860 w Bibliotece Publicznej w Warszawie. W 1860 r. wstąpił do klasztoru kapucynów w Lubartowie, gdzie 25 stycznia 1862 złożył śluby zakonne. Za udział w powstaniu został skazany na śmierć, ale w drodze łaski wyrok zamieniono na deportację do Irkucka na Syberii. Od 1872 r. wracał z perypetiami przez Europę Zachodnią do Krakowa. W 1878 r. mógł powtórnie rozpocząć nowicjat, tym razem już w Sędziszowie Małopolskim. W dwa lata później złożył uroczyste śluby zakonne i przyjął święcenia kapłańskie. Od tej chwili żył w klasztorze krakowskim pochłonięty pisarstwem i głoszeniem rekolekcji. Na cztery lata przed śmiercią, pod pseudonimem „Wacław z Sulgostowa”, wydał w Krakowie drukiem jedno ze swych kazań – *Kazanie o czci św. Józefa*

³³ Zob. B. Kumor, *Leszczyński Prokop*, SPTK, t. 2, s. 511; Prejs, *Maryjne piśmiennictwo*, s. 333-348; tenże, *Twórczość dewocyjna*.

w dzień konsekracji Kościoła OO. Karmelitów Bosych pod wezwaniem św. Józefa w Wadowicach, miane przez...³⁴. Zmarł 3 stycznia 1903 roku³⁵.

Już powyższe dane potwierdzają fakt, iż znaczne ograniczenia w duszpasterzowaniu spowodowały nawet u kapucynów „większe zwrócenie uwagi na duszpasterskie posługiwanie piórem”³⁶. Autorzy interesujących nas dzieł byli starannie wykształconymi i doświadczonymi w życiu duchowym zakonnikami. Ojciec Prejs, twierdzi, iż był on nie tylko bardzo zasłużonym popularyzatorem mariologii, ale także człowiekiem Kościoła włączonym w nurt odnowy religijnej, podejmującym próby przybliżenia horyzontów myślowych, postaw i owoców odnowy katolikom polskim. Świadczą o tym między innymi przekłady pism św. Alfonsa Liguori, Gioacchina Ventury di Raulica oraz Fredericka Wiliama Fabera³⁷. Po kasacie warszawskiego klasztoru, podczas prawie trzydziestu lat ograniczania mu misji kapłańskiej, a natychmiast po ogłoszeniu przez papieża Piusa IX św. Józefa patronem Kościoła powszechnego, rozpoczął on wydawanie książek o tym świętym. Ich charakter mieścił się na pograniczu literatury hagiograficznej i dewocyjnej (małego traktatu i modlitewnika). Ponadto józefologiczna twórczość Prokopa Leszczyńskiego była klarowną formą ultramontanizmu³⁸. Kult św. Józefa zajmował pierwsze miejsce wśród kultów propagowanych w piśmiennictwie kapucynów polskich z przełomu XIX i XX wieku³⁹.

Kult św. Oblubieńca Najśw. Maryi Panny promowało także duchowieństwo diecezjalne, m.in. szambelan papieski, popularyzator hagiografii i tłumacz dzieł ascetycznych Antoni Chmielowski. W 1883 r. w Częstochowie wydał on dziełko *Żywoć św. Józefa wyznawcy podług brewiarza rzymskiego*⁴⁰. Antoni Chmielowski urodził się 13 czerwca 1841 r. w Zawadyńcach na Podolu. Studia teologiczne odbył w warszawskim seminarium świętokrzyskim i tamtejszej akademii duchownej, sfinalizował je w 1868 r. uzyskując w Petersburgu magisterium z teologii, a w Warszawie przyjął święcenia kapłańskie. Był wikariuszem w Warszawie, w Łowiczu, a później rektorem kościoła w Łęczycy oraz kapelanem warszawskich wizytok. W 1906 r. pełnił funkcję spowiednika alum-

³⁴ Nowakowski (Wacław Edward; pseud. Wacław z Sulgostowa OFM Cap, 1829-1903), *Kazanie o czci św. Józefa w dzień konsekracji Kościoła OO. Karmelitów Bosych pod wezwaniem św. Józefa w Wadowicach R. P., miane przez X. Wacława z Sulgostowa, kap., R. P. 1899, dnia 27 sierpnia*, Kraków 1899, Druk. Związkowa, 8°, ss. 20.

³⁵ Zob. B. Kumor, *Nowakowski Wacław Edward*, SPTK, t. 3, s. 220.

³⁶ Zob. Prejs, *Twórczość dewocyjna*, s. 4.

³⁷ Prejs, *Maryjne piśmiennictwo*, s. 348.

³⁸ Tenże, *Twórczość dewocyjna*, s. 6-9.

³⁹ Prejs, *Apostolstwo słowa drukowanego*, s. 295.

⁴⁰ Częstochowa 1883; Łowicz 1884, R. Oczykowski, Gebethner i Wolff, 16°, s. 19 [1]; Warszawa 1898, druk. St. Niemiery i synów, 8°, s. 22 [2].

nów Akademii Duchownej w Petersburgu. Następnie wyjechał do Jerozolimy, gdzie w 1918 r. zakończył swe życie. Na jego aktywność kapłańską złożyła się głównie twórczość homiletyczna i dewocyjna⁴¹.

Autorem dewocyjnego dziełka *Wstawiaj się za nami, zbiór nabożeństwa do św. Józefa Oblubieńca*, które ukazało się w 1884 r. jest Adam Antoni Chodyński⁴².

Kolejnym znanym w tej dziedzinie księdzem diecezjalnym był Wincenty Miś, m.in. wykładowca egzegezy biblijnej i prawa kanonicznego w seminarium duchownym w Wenecji. Tamtejsza prowincja jezuitów jako jedna z pierwszych znana była z rozwiniętego kultu św. Józefa, co znalazło między innymi wyraz w wysokiej randze liturgicznej, jaką już od 1858 r. obchodzili oni uroczystość Opieki św. Józefa. Być może dla wspomnianego wyżej profesora stało się to inspiracją do napisania dziełka mającego charakter apokryficzno-legendarny pod tytułem *Pobożne podanie o Ślubnym Pierścionku Najśw. Maryi Panny i św. Józefa przechowywanym w Kościele katedralnym w Perudzi*⁴³.

3c. Kategorie druków rodzimych

Przystępując do podania bliższej charakterystyki druków rodzimych, mamy na uwadze publikacje, które nie były wprost tłumaczeniem autorów obcych. W interesującym nas stuleciu odnotowujemy 47 tytułów tego rodzaju. W tej liczbie książek dominują dwie kategorie druków. Najliczniejsze są swego rodzaju podręczniki do nabożeństwa ku czci św. Józefa, reprezentowane przez 18 tytułów. Służyły one do rozwijania czci św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny w miesiącu marcu i ukazywały go jako opiekuna Kościoła i szczególnego orędownika w godzinie śmierci. W ogromnej większości stanowiły swego rodzaju kompendium modlitw i praktyk dewocyjnych. Kolejną, licznie reprezentowaną kategorią tej religijnej produkcji wydawniczej, były krótkie rozprawy, czytanki, medytacje i kazania ku czci św. Józefa. Reprezentuje je 11 tytułów akcentujących patronat związany z liturgicznym kultem św. Józefa oraz skuteczne orędownictwo tegoż świętego. W znacznie mniejszym stopniu, jeśli chodzi o ilość tytułów i wydań, do szczególnego wstawiennictwa św. Józefa, wypływającego z jego patronatu wobec Kościoła powszechnego, zachęcały pozostałe rodzaje druków. Pierwsze z nich, propagowały nabożeństwo siedmiu radości i siedmiu boleści św. Józefa oraz nowennę. Druga kategoria reprezentowana była poprzez modlitwy (niekiedy modlitwy odpustowe),

⁴¹ Zob. J. Krasik, *Chmielowski Antoni*, SPTK, t. 1, s. 301-304.

⁴² *Wstawiaj się za nami, zbiór nabożeństwa do św. Józefa Oblubieńca*, Kalisz 1884, Szczepaniewicz, ss. 84, XXVI.

⁴³ Kraków 1900, Druk. Związkowa, A. Szyjewski, ss. 48.

pieśni i litanie. Trzecia grupa uwypuklała wielkość łask otrzymany wstawianym św. Józefa w jego kaliskim sanktuarium. I wreszcie czwarty typ druków to modlitewniki brackie, które obok księgi wpisów zawierały w sobie zbiory modlitw oraz praktykę szkaplerza i żywego różańca ku czci św. Józefa.

Warto tu wreszcie zaznaczyć, że jedna z ostatnich publikacji dedykowanych temu świętemu ma charakter legendarno-apokryficzny, i jak gdyby zamierza odrodzić średniowieczną pobożność o charakterze ludowym, związaną ze ślubną onyksową obrączką św. Józefa i Maryi przechowywaną w Perugii⁴⁴.

Spoglądając na druki rodzime w perspektywie chronologicznej, zauważamy, że przez pierwsze trzy dziesięciolecia, od chwili ukazania się pierwszej książki ku czci św. Józefa, opublikowano w Polsce wyłącznie druki o charakterze dewocyjnym. Pierwsze rozprawy, medytacje i czytanki, jak również nieliczne druki brackie zaczęły się ukazywać dopiero z początkiem lat siedemdziesiątych.

3d. Ośrodki i oficyny wydawnicze

Do ośrodków wydających druki związane z postacią św. Józefa zaliczyć należy przede wszystkim drukarnie zakonne. Początki drukarstwa zakonnego w Polsce wiążą się z przybyciem jezuitów i ich zaangażowaniem w reformę katolicką. Od tego to momentu, aż do kasaty zakonów, celem działalności drukarni zakonnych, poza zwalczaniem różnowierstwa i zaspokajaniem własnych potrzeb, było publikowanie dzieł teologicznych, hagiograficznych i ascetyczno-dewocyjnych. Największą rolę odegrały drukarnie zakonne prowadzone przez jezuitów, bazylianów i pijarów. Przy czym do XVIII w. najliczniejszą grupę stanowiły drukarnie zakonne jezuitów – znajdowały się bowiem w 13 miastach. Po kasacie zakonu większość z nich przejęła Komisja Edukacji Narodowej, chociaż przez pewien czas kierowali nimi jezuiti. W interesującym nas XIX w., warunki do posiadania drukarni zakonnych istniały jedynie w zaborze austriackim, i to nawet okresowo. Prowadzili je z końcem wieku (1889-1894) jezuiti przy kolegium w Starej Wsi koło Brzozowa⁴⁵. W związku z powyższym, patrząc w perspektywie chronologicznej na działalność drukarni wydających polskie książki o św. Józefie, dojść można do następujących wniosków.

Najprężniejsze centrum wydawnicze tworzyło 21 drukarni działających w zaborze austriackim. W latach 1842-1899 efektem ich produkcji było

⁴⁴ Zob. T. Fitych, *Trójca stworzona – nauka o św. Józefie na Śląsku*, Lublin 1990, s. 31.

⁴⁵ Zob. K. Korotajowa, *Drukarnie zakonne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, kol. 233-235.

35 książek dedykowanych św. Józefowi, w tym aż 27 nowych tytułów i 8 wznowień⁴⁶. Najczęściej drukowano w Krakowie. Ponadto istniały one jeszcze we Lwowie, w Nowym Sączu, Bochni, Tarnopolu i Tarnowie. Interesująco przedstawia się ich dynamika wydawnicza. Pierwsza polska książka w tym stuleciu o św. Józefie, ukazała się dopiero w 1842 r. w krakowskiej drukarni Cieszkowskiego. W latach sześćdziesiątych wydano tylko jeden tytuł. Natomiast w każdym z następnych dziesięcioleci tego wieku ukazywało się od 4 do 5 nowych tytułów. Do grona drukarni, z których wyszła największa ilość książek o interesującej nas tematyce, zaliczyć należy krakowską drukarnię „Czasu” (wydała ona w 1880 r. swój pierwszy nowy tytuł, kolejny w 1894 r., a następnie 3 różne wznowienia)⁴⁷. W Krakowie mieściła się również druga bardzo aktywna na tym polu Drukarnia Związkowa, której staraniem od 1897 r. ukazały się aż 3 nowe tytuły związane ze świętym Józefem (1899, 1900). Ponadto na podkreślenie zasługują jeszcze drukarnie Pillera oraz Drukarnia Ludowa, istniejące we Lwowie, a także krakowskie typografie należące do Karola Miarki i Mycielskiego oraz Pizsa, działające w Bochni i Tarnowie (zał. nr 4).

Drugi co do wielkości ośrodek wydawniczy tworzyły drukarnie dwóch miast z terenu zaboru rosyjskiego – Warszawy i Kalisza. Z tym jednak, że w porównaniu z zaborem austriackim pierwsza polska książka o św. Józefie została tu wyprodukowana w 10 lat później – to znaczy w 1853 r. W zaborze tym liczba czynnych drukarni była mniejsza. Pomimo tego, 12 typografii opublikowało w sumie aż 26 książek, w tym aż 18 nowości⁴⁸. Jeśli chodzi o ilość wydrukowanych książek, centrum wydawniczym bez precedensu była sama Warszawa, gdzie ukazało się aż 20 z 26 tytułów, opublikowanych w tym zaborze. Ponadto wśród ośmiu działających tam drukarni, jedna z nich wysuwa się na plan pierwszy, i to w skali całego kraju. Jest to typografia połączona z oficyną wydawniczą Księży Misjonarzy św. Wincentego á Paulo, specjalizująca się w publikacjach religijnych. Powstała ona w 1780 r. na mocy przywileju króla Stanisława Augusta Poniatowskiego⁴⁹. W 1864 r., po skasowaniu tego zgromadzenia w zaborze rosyjskim, drukarnię tę nabył Stanisław Niemiera, podtrzymując jej profil. Jeśli księża misjonarze św. Wincentego á Paulo zdołali jeszcze przed kasatą w 1858 r. wydać swój pierwszy tytuł, to

⁴⁶ Wśród wznowień znajdujemy 3 książki będące drugim wydaniem, a wydania 4, 5 i 6 były reprezentowane w jednym tytule.

⁴⁷ Krakowska typografia „Czas” w następujących latach wydała wznowienia druków o św. Józefie: 1892⁴, 1893², 1898².

⁴⁸ Wśród wznowień 4 tytuły stanowiły drugie wydanie, a następne 2 książki – wydanie trzecie.

⁴⁹ Drukarnia była bardzo dynamiczna. Mając 3 prasy, największą aktywność ujawniła w latach 1781-1792, wydając około 100 tytułów książkowych, a także dwa czasopisma: „Dziennik Handlowy” (1786-1793) i „Przewodnik Warszawski” (1788-1792). Zob. Koratajowa, *Drukarnie zakonne*, kol. 235.

Stanisław Niemiera od 1880 r. wydrukował 4 nowości oraz 3 wznowienia druków związanych z Oblubieńcem Najśw. Maryi Panny (zał. nr 4).

Najpóźniej, bo dopiero w 1871 r., rozpoczęły swą produkcję wydawniczą trzy drukarnie istniejące w zaborze pruskim. Ostatecznie, w tym wieku ukazało się tam 6 książek, wśród których były aż 4 nowości.

WNIOSKI KOŃCOWE

Zarówno fakt pojawienia się pierwszej polskiej XIX-wiecznej książki o św. Józefie dopiero w 1842 r., jak też dynamika rozwoju produkcji wydawniczej tego typu, znajdują głębsze uzasadnienie w periodyzacji dziejów życia wewnętrznego tego stulecia w Polsce (zob. zał. nr 5). Wyróżnić należy dwa okresy. Pierwszy – trwający od trzeciego zaboru (1795) do powstania listopadowego (1830). Zaznaczył się on w dziejach życia wewnętrznego regresją i brakiem jakichkolwiek nowych prądów, czy też wybitnych chrześcijańskich osobowości. Był to czas najgłębszego rozdzwiewku między wierzącymi masami wiejskimi, drobną szlachtą oraz najniższymi warstwami mieszczaństwa, które trwały przy wierze przodków i barokowej, nieco teatralnej pobożności, a klasami wyższymi, które odwróciły się od Kościoła, urzeczone racjonalizmem i hasłami oświecenia. Drugi okres otwiera powstanie styczniowe (1863). W dziejach życia wewnętrznego pojawia się nowe pokolenie, które zrywa z przeszłością i romantyzmem, a szukając nowych dróg podejmuje wysiłek pozytywistyczny i zmierza do konsekwentnego katolicyzmu⁵⁰. Warto zauważyć, że w okresie tym powstało około 80 % analizowanych druków.

Odrodzenie katolicyzmu mające miejsce w XIX w. długo nie dotyczyło teologii ascetyczno-mistycznej. Stąd brak w tym wieku wybitnych pisarzy, którzy tworzyliby nowe traktaty, rzucające nowe światło i otwierające nowe drogi. Nie studiowano bowiem jeszcze pism Ojców Kościoła, ani wielkich teologów średniowiecza. Nie pogłębiano też analizy pism św. Franciszka Salezego, jak też św. Teresy z Avila i św. Jana od Krzyża. Natomiast św. Alfons Liguori był czytany tylko w niewielkim zakresie i w określonych kręgach. Ta prawidłowość powtarza się również i w Polsce. Brak wybitnych pisarzy próbowano zastąpić przekładami dzieł dewocyjnych, których autorami byli wielcy mistrzowie życia wewnętrznego. Opublikowane przekłady stanowią 1/5 całej produkcji wydawniczej dedykowanej Oblubieńcowi NMP. Największą uwagę cieszyły się pisma św. Alfonsa Liguori, a także św. Teresy z Avila i francuskich zakonników: redemptorysty J. J. Bouvy i misjonarza ze zgromadzenia św. Wincentego á Paulo, J. J. Hugueta. Większość z nich znana jest także w lite-

⁵⁰ Zob. Górski, *Zarys*, s. 276-316.

raturze mariologicznej, bowiem kształtowali nabożeństwo do św. Józefa w oparciu o zasadę mariotypiczności. Główną tematyką teologiczną zapożyczonych medytacji i nabożeństw były tytuły św. Józefa jako domniemanego Ojca Jezusa Chrystusa, Żywiciela Dzieciątka Jezus oraz patrona Kościoła i Orędownika na godzinę śmierci. Dzięki tym autorom wprowadzono na grunt polski wiele nowych form pobożności, takich jak: septena, nowenna, adoracja Najśw. Sakramentu przeżywana w zjednoczeniu ze św. Józefem.

Wielką rolę w kształtowaniu religijności XIX w. odgrywali na gruncie polskim jezuici, którzy zostali reaktywowani i opierali się na tradycji polskich jezuitów z Białorusi. W ich gronie twórczość literacką ku czci św. Józefa pielęgnowali: J. Perkowski (1781-1857), J. Hołubowicz (1835-1887), W. Mrowiński (1832-1901). Obok nich drugą zasłużoną rodziną zakonną byli kapucyni: P. Leszczyński (1812-1895) i W. Nowakowski (1829-1903). Większość z nich wywodziła się z warstw ziemiańsko-inteligenckich, otrzymała wyższe wykształcenie, doświadczyła bolesnych konsekwencji związanych z powstaniem i ksatą swych zakonów. Mieli także możliwość bycia za granicą i zetknięcia się z tamtejszym odradzającym się katolicyzmem. Pomimo tego, ich druki dedykowane św. Józefowi reprezentują średniej wartości literaturę dewocyjną. Dopiero po 1870 r. daje się zauważyć stopniowy wzrost wartości teologiczno-ascetycznej tego typu dzieł. Jak to zresztą miało miejsce nieco wcześniej w Europie, kładli oni zasadniczy nacisk na ascezę, nic nie wspominając o mistyce i kontemplacji (ta ignorancja w zakresie mistyki prowadziła do tego, iż Mickiewicz czytał okultystów i był pod wpływem Towiańskiego, a wreszcie do powstania w Polsce mariawityzmu). Autorzy polscy, przygotowując swego rodzaju podręczniki do nabożeństwa ku czci św. Józefa, ograniczyli się do prezentowania go jedynie jako Opiekuna Kościoła i Orędownika w godzinie śmierci.

Kult św. Józefa, rozwijany przez apostołat słowa drukowanego, adresowany był do warstw średnich polskiego społeczeństwa. Bazował on na katolicyzmie ludowym, ożywianym w znacznym stopniu poprzez nabożeństwa paraliturgiczne oraz podkreślanie autorytetu papieżstwa i umacniania przywiązania do Ojca świętego, wbrew nurtom gallikańsko-józefińskim, żywotnym w tym wieku. Okazją ku temu było między innymi ogłoszenie św. Józefa patronem Kościoła powszechnego przez Piusa IX w dniu 8 grudnia 1870 r., jak też podniesienie rangi liturgicznego święta Opieki św. Józefa. Były to typowe przejawy ultramontanizmu. Paraliturgiczna cześć znajdowała podatny grunt w pobożności maryjnej i coraz bardziej żywiołowym ruchu pielgrzymkowym. Trzeba też podkreślić, że szerzony w ten sposób kult św. Józefa umożliwił przeniesienie wartości religijnych związanych z ogólnoeuropejskim odrodzeniem i współtworzył polską religijność XIX w., charakteryzującą się specyficznie polskimi rysami. O specyfice tej stanowiło przede wszystkim zlanie się świadomości religijnej z narodową i utożsamianie wierności Kościołowi z wier-

nością Ojczyźnie. Było to niewątpliwie siłą polskiego katolicyzmu, jak też i jego słabością, ale być może dzięki temu, mimo surowych represji ze strony zaborców (Rosji i Prus), katolicyzm polski pozostał zjawiskiem masowym, a Polacy zdolali obronić swoją tożsamość narodową. W tym kontekście można by mówić o specyficznej, eklezjotwórczej funkcji kultu św. Józefa w Polsce. W okresie niewoli umożliwiał on w pewnym stopniu doświadczanie więzi z Kościołem powszechnym.

Najprężniejsze ośrodki wydawnicze znajdowały się w zaborze austriackim i rosyjskim. W tym pierwszym, publikacją książki o św. Józefie zainteresowanych było aż 21 drukarni, zlokalizowanych głównie w Krakowie i we Lwowie. Pierwsze z nich rozpoczęły swą działalność już w latach czterdziestych. W zaborze rosyjskim takie centra tworzyły typografie zlokalizowane od lat 50-tych w Warszawie i od połowy lat 70-tych w Kaliszu. Drukarnie te stanowiły często przejętą własność zniesionych zakonów.

Należy również podkreślić sam fakt ustalenia pełniejszego katalogu polskiej książki o św. Józefie wydanej w XIX stuleciu. Obok próby przybliżenia jej autorów i wyjaśnienia genezy powstania, jest to przyczynek do przeprowadzenia zarówno pełniejszej krytycznej analizy tych źródeł, jak też monograficznych badań nad kultem i nauką o św. Józefie w XIX stuleciu.

Załącznik nr 1

POLSKA KSIĄŻKA O ŚWIĘTYM JÓZEFIE OBLUBIEŃCU w XIX w.

(INDEKS ALFABETYCZNY WEDŁUG NAZWISK AUTORÓW)

1. BOUVY (Jean-Jacques CSSR) – *Wiązanka ofiarowana Józefowi Świętemu, ogłoszonemu patronem kościoła*, Poznań 1872, Daszkiewicz, ss. 83.
2. CHMIEŁOWSKI (Antoni, ks.) – *Żywoć św. Józefa wyznawcy podług brewiarza rzymskiego*, Częstochowa 1883; Łowicz 1884, R. Oczykowski, Gebethner i Wolff, 16°, s. 19 [1]; Warszawa 1898, druk. St. Niemiery i synów, 8°, s. 22 [2].
3. CHODYŃSKI (Adam, ks.) – *Wstawiaj się za nami, zbiór nabożeństwa do św. Józefa oblubieńca*, Kalisz 1884, Szczepankiewicz, ss. 84, XXVI.
4. *Chwała św. Józefa – Oblubieńca Najśw. Maryi Panny i mniemanego Ojca Jezusa Chrystusa w 31 rozprawach, z dodatkiem...* (przekład z włoskiego), Kraków 1842, druk. St. Gieszkowskiego, ss. 296.
5. *Chwała św. Józefa – Oblubieńca Najśw. Maryi Panny i Opiekuna Jezusa Chrystusa*, Kraków 1896, Cybulski; Nowy Sącz 1896, nakł. J. K. Jakubowskiego, 8°, ss. 244, V.
6. CIESIELSKI (Michał, ks.) – *Pamiętka pierwszej setnej rocznicy koronacji cudownego obrazu św. Józefa w kolegiacie kaliskiej*, Kalisz 1897, K. W. Hindemith, ss. 72.
7. *Historia o cudownej ucieczce Józefa i Maryi z panem Jezusem do Egiptu, ich święte i pracowite życie w Egipcie i Nazarecie, śmierć św. Józefa*, Bochnia 1852, Pisz, ss. 23.
8. HOŁUBOWICZ (Józef Wiktor SJ) – *Nowenna do św. Józefa Oblubieńca N. P. Maryi*, Lwów 1877, nakł. Drukarni Ludowej, ss. 118 [2], 12 cm; Kraków 1888, ss. 62, 15 cm; Warszawa 1890, Druk. Stanisława Niemiery, 16°, ss. 84; Kraków 1892, „Czas”, 16°, s. VIII, 10-64; Kraków 1896, W. L. Anczyca, 16°, ss. VIII, 10-64; Kraków 1899, druk. A. Koziańskiego, 16°, ss. 84.
9. HUGUET (Jean-Joseph SM) – *Nowenna do św. Józefa*, Warszawa 1899.
10. KALKOWSKI (W.) – *Nabożeństwo do św. Józefa...*, 3e ed., Poznań 1884, Gietrzwałd u Samulowski, ss. 107 [16].
11. *Karta wpisowa do Arcybractwa Paska św. Józefa*, Kraków 1880, nakładem Jana Siedleckiego, ss. 32.
12. KŁOSOWSKI (Stanisław Józef) – *Św. Józef cudami stynący w Kaliszu*, Kalisz 1870.
13. *Koronka, litania i pieśń o św. Józefie najczystszym...*, Warszawa, Kroboszyński, 1866, ss. 22.
14. *Krótkie Nabożeństwo do św. Józefa*, Kraków, Mycielski, 1885, ss. 16.
15. *Książka do nabożeństwa poświęcona wyłącznie Józefowi Świętemu*, Warszawa, 1861, XX. Missyonarze, ss. 254, V.
16. LESZCZYŃSKI (Prokop OFM Cap) – *Święty Józef głównym Opiekunem Kościoła przez Ojca Śgo Piusa IX świeżo ogłoszony: szczegóły jego życia – uwagi o wielkiej jego godności – zachęta do szczególnej w Jego pośrednictwo ufności*

- z przydaniem niektórych na cześć Jego ćwiczeń pobożnych Przez O. Prokopa [Leszczyńskiego], Kraków 1871, Druk. Wincentrgo Kornackiego, ss. 234 [2], XII, 16°; Warszawa 1871, Czerwiński i s-ka; Warszawa 1872, Maurycy Orgelbrand, ss. 143, X, tabl., 8°; Warszawa 1873, Maurycy Orgelbrand, 16°, ss. 143, X, tabl.
17. LESZCZYŃSKI (Prokop OFMCap) – *Nabożeństwo do Świętego Józefa z różnych pobożnych przyczyn na cześć Jego ułożone przez X. Prokopa Kapucyna*, Warszawa 1872, Druk. F. Czerwińskiego i Sp., 16°, ss. 82; Warszawa 1889, własność i druk S. Niemiery, 16°, ss. 96.
  18. LESZCZYŃSKI (Prokop OFMCap) – *Idźcie do Józefa czyli o nabożeństwie do Przczystego Oblubieńca Przenajświętszej Maryi Panny, Opiekuna Kościoła Powszechnego* Przez O. Prokopa Kapucyna, Jubilata, Warszawa 1894, nakład i druk S. Niemiery, 16°, ss. 61.
  19. LIGOŃ (A.) – *Chwała św. Józefa Oblubieńca...*, Królewska Huta, 1899, drukania św. Jacka, ss. 159, ilustr.
  20. LIGUORI (święty Alfons) – *Septenna na honor św. Józefa*, Kraków 1844, Friedleina, ss. 48; Poznań 1888, Księgarnia Katolicka, ss. 48.
  21. LIGUORI (święty Alfons) – *Rozmyślenia ku czci św. Józefa, karmiciela Dzieciątka Jezus* przez ks. J. B. Delerta tłumaczenie z włoskiego, Poznań 1871, Daszkiewicz, 16°, ss. 32; Poznań 1889, Księgarnia Katolicka.
  22. LIGUORI (święty Alfons) – *Nabożeństwo na cześć siedmiu boleści i siedmiu radości św. Józefa*, Lwów 1889, CSSR.
  23. *Miesiąc marzec czyli książka do nabożeństwa poświęcona wyłącznie Józefowi św.*, Warszawa 1853, Tomaszewski, ss. 307; Kraków 1893, „Czas”, 15 cm.
  24. *Miesiąc św. Józefa czyli sposób uczczenia oblubieńca N. Maryi Panny oraz Protektora Kościoła katolickiego*, Tarnów 1883, nakł. PP. Urszulanek, druk J. Pisz, III, ss. 68, 15 cm.
  25. MIŚ (Wincenty, ks.) – *Pobożne podanie o Ślubnym Pierścionku Najśw. Maryi Panny i św. Józefa przechowywanym w Kościele katedralnym w Perudzi* opisał ks. dr Miś Wincenty – prof. Pisma św. i Prawa Kanonicznego w seminarium biskupim przy Wenecyi, Kraków 1900, Druk. Związkowa A. Szyjewski, ss. 48.
  26. *Modlitwa do św. Józefa*, Tarnopol 1864, Pawłowski, ss. 254.
  27. *Modlitwa do św. Józefa jako patrona w godzinę śmierci*, Brody, XIX w. (b.r.w.), ss. 13.
  28. MROWIŃSKI (Waleryan SJ) – *Miesiąc marzec z przykładami poświęcony czci św. Józefa*, Kraków 1893; Mycielski SJ, wyd. Księży Jezuitów, ss. 268 [4], 16 cm; Kraków, „Czas” 1898, St. Kulczyckiego, Nakł. XX. Misjonarzy, ss. 327.
  29. *Msza na cześć św. Józefa Opiekuna Jezusowego* [brak karty tytułowej], A.M.D.G. z załącz. „Poczet Prenumeratorów jako Dobrodziejów Kościoła Karmelitów Lwowskich”, (b.m.r.), ss. 28.
  30. *Nabożeństwo siedmiu niedziel na cześć św. Józefa*, (przekład z francuskiego), Warszawa 1860, Psurski, ss. 30; Warszawa 1861, Gehethner i Wolf, ss. 32, 16 cm.
  31. *Nabożeństwo do świętego Józefa Oblubieńca Niepokalanej Dziewicy Maryi na miesiąc marzec zawierające uwagi na każdy dzień miesiąca, dwa sposoby słu-*

- chania Mszy św., nowennę, godzinki, koronkę, różaniec, litanie, modlitwy i pieśni, Warszawa 1886, Druk. Franciszek Czerwiński, ss. 370.
32. *Nabożeństwo do św. Józefa z odpustem zupełnym*, Warszawa 1872, Czerwiński.
33. *Nadzieja w św. Józefie. Nabożeństwo zawierające w sobie: Mszę do św. Józefa, septennę...*, Warszawa 1880, Druk. F. Czerwińskiego i S. Niemiery, ss. 72.
34. NOWAKOWSKI (Wacław Edward; pseud. Wacław z Sulgostowa OFMCap) – *Kazanie o czci św. Józefa w dzień konekracyi Kościoła OO. Karmelitów Bosych pod wezwaniem św. Józefa w Wadowicach R. P., miane przez X. Wacława z Sulgostowa, kap., R. P. 1899, dnia 27 sierpnia*, Kraków 1899, Druk. Związkowa, 8°, ss. 20.
35. *Nowy miesiąc marzec poświęcony błogostawionemu Patriarsze Józefowi Świętemu dla utrzymania Jego potężnej pomocy w ciągu życia i w godzinę śmierci* (tłumaczenie z francuskiego, wstęp O. Prokopa Leszczyńskiego), Warszawa 1892, St. Niemiera, ss. 158, II.
36. *Obrazek św. Józefa: Święty Józef ogłoszony Patronem Powszechnego św. Katolickiego Kościoła przez błogostawionej pamięci Ojca św. Piusa IX.*, Kraków 1880, Druk. „Czasu” Józef Łakociński, 16°, ss. 94.
37. OLSZEWSKI (Witold) – *Chwalmy Józefa świętego*, Poznań 1891, XIV, ss. 253.
38. PAWLIKOWSKI (Józef) – *Chwała św. Józefa...*, Kraków 1842, Cieżkowski.
39. PERKOWSKI (Józef SJ) – *Nabożeństwo dziewięciodniowe do św. Józefa* (przekład), Lwów 1844, Pillera, 16°, ss. 56.
40. *Pieśń o świętym Józefie, Oblubieńcu Najświętszej Maryi Panny* (bmw), ok. 1866, 16°, ss. 4.
41. ROGALSKA (A.) - *Nabożeństwo do św. Józefa*, Warszawa 1860, Missyonarzy, ss. 48.
42. ROHNER Beat. (OSB) – *Żywot Bogarodzicy Najśw. Maryi Panny i jej Oblubieńca św. Józefa*, Kraków 1877, Druk. Karola Miarki, Wyd. dzieł ludowych, zeszyt 3 i 7; Mikołów 1889, Miarka, t. 1 – 364 ss., t. 2 – 761 ss.
43. SIEDLECKI (Jan) – *Listki nieustającej czci św. Józefa oblubieńca N. M. Panny i opiekuna kościoła powszech. dla członków Bractwa św. Józefa czyli Żywy Różaniec św. Józefa*, Kraków 1897, Druk. Związkowa, ss. 4.
44. SIEDLECKI (Jan) – *Modlitwy odpustowe do św. Józefa*, Kraków 1889.
45. SOWIŃSKI (J., ks.) – *Słowo o św. Józefie przez ks. J. S.*, Lwów 1883.
46. *Święty Józefie, módl się za nami też i w godzinie śmierci*, Kalisz 1885, Czerwiński, ss. 56.
47. *Święty Józef, sto siedemdziesiąt opowiadań nadzwyczajnych wypadków świadczących o potężnej przyczynie św. Józefa*, Lwów 1897, Szykowski, 8°, VI, ss. 197.
48. *Szkaplerz św. Józefa Oblubieńca Najśw. Maryi Panny wraz z modlitwami i obowiązkiem przyjętym Rodzin do Bractwa Przenajświętszej Rodziny*, staraniem O. Floryana (Janochy) prowincjała OO. Kapucynów, Kraków 1894, Druk. „Czasu” Fr. Kluczyckiego, ss. 64.
49. TABIŃSKI (Longin, ks.) – *Św. Józef czytanie pobożne dla klas pracujących*, Lwów 1895, nakł. Komitetu dzieł ludowych, ss. 142, Wydawnictwo Ludowe R. 14, t. 5-6.

50. TESNIERE (W. O.) – *Wezwanie do adoracyi Pana naszego J. Ch. w Przenajśw. Sakramencie – Różaniec dla adoratorów Najśw. Sakr., godzina adoracyi na pierwszy dzień roku i adoracyja w zjednoczeniu ze św. Józefem*, tłum. przez Franciszkanki Najśw. Sakramentu, Lwów 1884, Druk. W. Maniecki, ss. 181.
51. TERESA (święta T. z Avila) – *Nabożeństwo do pana Jezusa, najświętszej Maryi panny, Józefa świętego, oraz św. Joachima i Anny*, Warszawa 1858, Misyjonarzy Św. Krzyża, ss. 222.
52. ULANIECKI (Stanisław) – *Miesiąc św. Józefa, Oblubieńca Niepokalanej Dziewicy Maryi, takimuz jak miesiąc maj odpustami udekorowany*, Warszawa 1867, Cotty, II, ss. 162; Warszawa 1867, ss. 277.
53. ULANIECKI (Stanisław) – *Miesiąc św. Józefa, Oblubieńca Niepokalanej Dziewicy Maryi i Patrona Kościoła Katolickiego*, Kraków 1898, nakładem XX. Misjonarzy, druk. A. Słomskiego, ss. 327, III, 16 cm.
54. ULANIECKI (Stanisław) – *Święty Józef, miłośnik Serca Jezusowego, Oblubieniec Niepokalanej Dziewicy, Najpotężniejszy Patron Kościoła Świętego – uwagi na miesiąc marzec*, Lwów 1877, nakładem ks. St. Stojałowskiego, drukarnia im. Ossolińskich, 16°, ss. 207; Lwów 1896, 16°, ss. 207.
55. WILCZKIEWICZ (Antoni) – *Chwała św. Józefa* [s. 1], Nowy Sącz 1896, Jakubowski, IV, ss. 244.
56. WINNICKI (Stanisław, ks.) – *Józef św.*, Lwów 1845, Piller, ss. 247.
57. *Xiążka o św. Józefie* [modlitewnik bractwa przy opactwie cystersów w Jemielnicy] (b.m.w. – Śląsk Op.; ok. 1871).
58. *Zbiór Nabożeństwa ku wyłącznej czci św. Józefa Patrona Kościoła i Oblubieńca Matki Bożej, na miesiąc marzec*, Warszawa 1887, nakład i druk Stan. Niemiery, 8 x 12,5, ss. 321 plus *Spis* (w przedmowie notatka: Rozmyślenia na każdy dzień marca napisała Józefa Żdźarska).
59. *Żywot św. Józefa, patrona Kościoła i Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny z dodaniem krótkiego nabożeństwa do tegoż świętego*, Warszawa 1887, Druk. S. Niemiery, ss. 24.

Załącznik nr 2

KSIAŻKA O ŚWIĘTYM JÓZEFIE OBLUBIĘNCU w XIX w.

(INDEKS CHRONOLOGICZNY)

1. *Chwała św. Józefa – Oblubieńca Najśw. Maryi Panny i mniemanego Ojca Jezusa Chrystusa w 31 rozprawach, z dodatkiem...* (przekład z włoskiego), Kraków 1842, druk. St. Gieszkowskiego, ss. 296.
2. PAWLIKOWSKI (Józef) – *Chwała św. Józefa...*, Kraków 1842, Cieżkowski.
3. LIGUORI (święty Alfons) – *Septenna na honor św. Józefa*, Kraków 1844, Friedleina, ss. 48; Poznań 1888, Księgarnia Katolicka, ss. 48.
4. PERKOWSKI (Józef SJ) – *Nabożeństwo dziewięciodniowe do św. Józefa* (przekład), Lwów 1844, Pillera, 16°, ss. 56.

5. WINNICKI (Stanisław, ks.) – *Józef św.*, Lwów 1845, Piller, ss. 247.
6. *Historia o cudownej ucieczce Józefa i Maryi z panem Jezusem do Egiptu, ich święte i pracowite życie w Egipcie i Nazarecie, śmierć św. Józefa*, Bochnia 1852, Pisz, ss. 23.
7. *Miesiąc marzec czyli książka do nabożeństwa poświęcona wyłącznie Józefowi św.*, Warszawa 1853, Tomaszewski, ss. 307; Kraków 1893, „Czas”, 15 cm.
8. TERESA (święta T. z Avila) – *Nabożeństwo do pana Jezusa, najświętszej Maryi panny, Józefa świętego, oraz św. Joachima i Anny*, Warszawa 1858, Misyonarzy Św. Krzyża, ss. 222.
9. *Nabożeństwo siedmiu niedziel na cześć św. Józefa*, (przekład z francuskiego), Warszawa 1860, Psurski, ss. 30; Warszawa 1861, Gehethner i Wolf, ss. 32, 16 cm.
10. ROGALSKA (A.) – *Nabożeństwo do św. Józefa*, Warszawa 1860, Missyonarzy, ss. 48.
11. *Książka do nabożeństwa poświęcona wyłącznie Józefowi Świętemu*, Warszawa, 1861, XX. Missyonarze, ss. 254, V.
12. *Modlitwa do św. Józefa*, Tarnopol 1864, Pawłowski, ss. 254.
13. *Koronka, litania i pieśń o św. Józefie najczystszym...*, Warszawa, Kroboszyński, 1866, ss. 32.
14. *Pieśń o świętym Józefie, Oblubieńcu Najświętszej Maryi Panny* (bmw), ok. 1866, 16°, ss. 4.
15. ULANIECKI (Stanisław) – *Miesiąc św. Józefa, Oblubieńca Niepokalanej Dziewicy Maryi, takiemuż jak miesiąc maj odpustami udekorowany*, Warszawa 1867, Cotty, II, ss. 162; Warszawa 1867, ss. 277.
16. KŁOSOWSKI (Stanisław Józef) – *Św. Józef cudami słynący w Kaliszu*, Kalisz 1870.
17. LESZCZYŃSKI (Prokop OFMCap) – *Święty Józef głównym Opiekunem Kościoła przez Ojca Śgo Piusa IX świeżo ogłoszony: szczegóły jego życia – uwagi o wielkiej jego godności – zachęta do szczególnej w Jego pośrednictwo ufności z przydaním niektórych na cześć Jego ćwiczeń pobożnych Przez O. Prokopa [Leszczyńskiego]*, Kraków 1871, Druk. Wincentrgo Kornackiego, ss. 234 [2], XII, 16°; Warszawa 1871, Czerwiński i s-ka; Warszawa 1872, Maurycy Orgelbrand, ss. 143, X, tabl., 8°; Warszawa 1873, Maurycy Orgelbrand, 16°, ss. 143, X, tabl.
18. LIGUORI (święty Alfons) – *Rozmyślenia ku czci św. Józefa, karmiciela Dzieciątka Jezus* przez ks. J. B. Delerta tłumaczenie z włoskiego, Poznań 1871, Daszkiewicz, 16°, ss. 32; Poznań 1889, Księgania Katolicka.
19. *Książka o św. Józefie* [modlitewnik bractwa przy opactwie cystersów w Jemielnicy] (b.m.w. – Śląsk Op.; ok. 1871).
20. BOUVY (Jean-Jacques CSSR) – *Wiązanka ofiarowana Józefowi Świętemu, ogłoszonemu patronem kościoła*, Poznań 1872, Daszkiewicz, ss. 83.
21. LESZCZYŃSKI (Prokop OFMCap) – *Nabożeństwo do Świętego Józefa z różnych pobożnych przyczyn na cześć Jego ułożone przez X. Prokopa Kapucyna*, Warszawa 1872, Druk. F. Czerwińskiego i Sp., 16°, ss. 82; Warszawa 1889, własność i druk S. Niemiery, 16°, ss. 96.

22. *Nabożeństwo do św. Józefa z odpustem zupełnym*, Warszawa 1872, Czerwiński.
23. HOŁUBOWICZ (Józef Wiktor SJ) – *Nowenna do św. Józefa Oblubieńca N. P. Maryi*, Lwów 1877, nakł. Drukarni Ludowej, ss. 118 [2], 12 cm; Kraków 1888, ss. 62, 15 cm; Warszawa 1890, Druk. Stanisława Niemiery, 16°, ss. 84; Kraków 1892, „Czas”, 16°, s. VIII, 10-64; Kraków 1896, W. L. Anczyca, 16°, ss. VIII, 10-64; Kraków 1899, druk. A. Koziańskiego, 16°, ss. 84.
24. ROHNER Beat. (OSB) – *Żywoť Bogarodzicy Najśw. Maryi Panny i jej Oblubieńca św. Józefa*, Kraków 1877, Druk. Karola Miarki, Wyd. dzieł ludowych, zeszyt 3 i 7; Mikołów 1889, Miarka, t. 1 – 364 ss., t. 2 – 761 ss.
25. ULANIECKI (Stanisław) – *Święty Józef, miłośnik Serca Jezusowego, Oblubieniec Niepokalanej Dziewicy, Najpotężniejszy Patron Kościoła Świętego – uwagi na miesiąc marzec*, Lwów 1877, nakładem ks. St. Stojałowskiego, drukarnia im. Ossolińskich, 16°, ss. 207; Lwów 1896, 16°, ss. 207.
26. *Karta wpisowa do Arcybractwa Paska św. Józefa*, Kraków 1880, nakładem Jana Siedleckiego, ss. 32.
27. *Nadzieja w św. Józefie. Nabożeństwo zawierające w sobie: Mszę do św. Józefa, septennę...*, Warszawa 1880, Druk. F. Czerwińskiego i S. Niemiery, ss. 72.
28. *Obrazek św. Józefa: Święty Józef ogłoszony Patronem Powszechnego św. Katolickiego Kościoła przez błogostawionej pamięci Ojca św. Piusa IX.*, Kraków 1880, Druk. „Czasu” Józef Łakociński, 16°, ss. 94.
29. CHMIEŁOWSKI (Antoni, ks.) – *Żywoť św. Józefa wyznawcy podług brewiarza rzymskiego*, Częstochowa 1883; Łowicz 1884, R. Oczykowski, Gebethner i Wolff, 16°, s. 19 [1]; Warszawa 1898, druk. St. Niemiery i synów, 8°, s. 22 [2].
30. *Miesiąc św. Józefa czyli sposób uczczenia oblubieńca N. Maryi Panny oraz Protektora Kościoła katolickiego*, Tarnów 1883, nakł. PP. Urszulanek, druk. J. Piza, III, ss. 68, 15 cm.
31. SOWIŃSKI (J., ks.) – *Słowo o św. Józefie przez ks. J. S.*, Lwów 1883.
32. CHODYŃSKI (Adam, ks.) – *Wstawiaj się za nami, zbiór nabożeństwa do św. Józefa oblubieńca*, Kalisz 1884, Szczepankiewicz, ss. 84, XXVI.
33. KALKOWSKI (W.) – *Nabożeństwo do św. Józefa...*, 3e ed., Poznań 1884, Gietrzwałd u Samulowski, ss. 107 [16].
34. TESNIERE (W. O.) – *Wezwanie do adoracyi Pana naszego J. Ch. w Przenajśw. Sakramencie – Różaniec dla adoratorów Najśw. Sakr., godzina adoracyi na pierwszy dzień roku i adoracyja w zjednoczeniu ze św. Józefem*, tłum. przez Franciszkanki Najśw. Sakramentu, Lwów 1884, Druk. W. Maniecki, ss. 181.
35. *Krótkie Nabożeństwo do św. Józefa*, Kraków, Mycielski, 1885, ss. 16.
36. *Święty Józefie, módl się za nami też i w godzinie śmierci*, Kalisz 1885, Czerwiński, ss. 56.
37. *Nabożeństwo do świętego Józefa Oblubieńca Niepokalanej Dziewicy Maryi na miesiąc marzec zawierające uwagi na każdy dzień miesiąca, dwa sposoby słuchania Mszy św., nowennę, godzinki, koronkę, różaniec, litanie, modlitwy i pieśni*, Warszawa 1886, Druk. Franciszek Czerwiński, ss. 370.
38. *Zbiór Nabożeństwa ku wyłącznej czci św. Józefa Patrona Kościoła i Oblubieńca Matki Bożej, na miesiąc marzec*, Warszawa 1887, nakład i druk Stan. Niemiery, 8

- x 12,5, ss. 321 plus *Spis* (w przedmowie notatka: Rozmyślania na każdy dzień marca napisała Józefa Żdzarska).
39. *Żywot św. Józefa, patrona Kościoła i Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny z dodaniem krótkiego nabożeństwa do tegoż świętego*, Warszawa 1887, Druk. S. Niemiery, ss. 24.
  40. LIGUORI (święty Alfons) – *Nabożeństwo na cześć siedmiu boleści i siedmiu radości św. Józefa*, Lwów 1889, CSSR.
  41. SIEDLECKI (Jan) – *Modlitwy odpustowe do św. Józefa*, Kraków 1889.
  42. OLSZEWSKI (Witold) – *Chwalmy Józefa świętego*, Poznań 1891, XIV, ss. 253.
  43. *Nowy miesiąc marzec poświęcony błogostawionemu Patriarsze Józefowi Świętemu dla utrzymania Jego potężnej pomocy w ciągu życia i w godzinę śmierci* (tłumaczenie z francuskiego, wstęp O. Prokopa Leszczyńskiego), Warszawa 1892, St. Niemiera, ss. 158, II.
  44. MROWIŃSKI (Waleryan SJ) – *Miesiąc marzec z przykładami poświęcony czci św. Józefa*, Kraków 1893¹; Mycielski SJ, wyd. Księży Jezuitów, ss. 268 [4], 16 cm; Kraków, „Czas” 1898, St. Kulczyckiego, Nakł. XX. Misjonarzy, ss. 327.
  45. LESZCZYŃSKI (Prokop OFMCap) – *Idźcie do Józefa czyli o nabożeństwie do Przczystego Oblubieńca Przenajświętszej Maryi Panny, Opiekuna Kościoła Powszechnego* Przez O. Prokopa Kapucyna, Jubilatą, Warszawa 1894, nakład i druk S. Niemiery, 16°, ss. 61.
  46. *Szkaplerz św. Józefa Oblubieńca Najśw. Maryi Panny wraz z modlitwami i obowiązkami przyjętymi Rodzin do Bractwa Przenajświętszej Rodziny*, staraniem O. Floryana (Janochy) prowincjała OO. Kapucynów, Kraków 1894, Druk. „Czasu” Fr. Kulczyckiego, ss. 64.
  47. TABIŃSKI (Longin, ks.) – *Św. Józef czytanie pobożne dla klas pracujących*, Lwów 1895, nakł. Komitetu dziełek ludowych, ss. 142, Wydawnictwo Ludowe R. 14, t. 5-6.
  48. *Chwała św. Józefa – Oblubieńca Najśw. Maryi Panny i Opiekuna Jezusa Chrystusa*, Kraków 1896, Cybulski; Nowy Sącz 1896, nakł. J. K. Jakubowskiego, 8°, ss. 244, V.
  49. WILCZKIEWICZ (Antoni) – *Chwała św. Józefa* [s. 1], Nowy Sącz 1896, Jakubowski, IV, ss. 244.
  50. CIESIELSKI (Michał, ks.) – *Pamiętka pierwszej setnej rocznicy koronacji cudownego obrazu św. Józefa w kolegiacie kaliskiej*, Kalisz 1897, K. W. Hindemith, ss. 72.
  51. SIEDLECKI (Jan) – *Listki nieustającej czci św. Józefa oblubieńca N. M. Panny i opiekuna kościoła powszech. dla członków Bractwa św. Józefa czyli Żywy Różaniec św. Józefa*, Kraków 1897, Druk. Związkowa, ss. 4.
  52. *Święty Józef, sto siedemdziesiąt opowiadań nadzwyczajnych wypadków świadczących o potężnej przyczynie św. Józefa*, Lwów 1897, Szyjkowski, 8°, VI, ss. 197.
  53. ULANIECKI (Stanisław) – *Miesiąc św. Józefa, Oblubieńca Niepokalanej Dziewicy Maryi i Patrona Kościoła Katolickiego*, Kraków 1898, nakładem XX. Misjonarzy, druk. A. Słomskiego, ss. 327, III, 16 cm.

54. HUGUET (Jean-Joseph SM) – *Nowenna do św. Józefa*, Warszawa 1899.
55. LIGOŃ (A.) – *Chwała św. Józefa Oblubieńca...*, Królewska Huta, 1899, drukania św. Jacka, ss. 159, ilustr.
56. NOWAKOWSKI (Wacław Edward; pseud. Wacław z Sulgostowa OFMCap) – *Kazanie o czci św. Józefa w dzień konekracji Kościoła OO. Karmelitów Bosych pod wezwaniem św. Józefa w Wadowicach R. P., miane przez X. Wacława z Sulgostowa, kap., R. P. 1899, dnia 27 sierpnia*, Kraków 1899, Druk. Związkowa, 8°, ss. 20.
57. MIŚ (Wincenty, ks.) – *Pobożne podanie o Ślubnym Pierścionku Najśw. Maryi Panny i św. Józefa przechowywanym w Kościele katedralnym w Perudzi* opisał ks. dr Miś Wincenty – prof. Pisma św. i Prawa Kanonicznego w seminarium biskupim przy Wenecyi, Kraków 1900, Druk. Związkowa A. Szyjewski, ss. 48.

Bez dat wydania:

1. Msza na cześć św. Józefa Opiekuna Jezusowego [brak karty tytułowej], A.M.D.G. z załącz. „Poczet Prenumeratorów jako Dobrodziejów Kościoła Karmelitów Lwowskich”, (b.m.r.), ss. 28.
2. *Modlitwa do św. Józefa jako patrona w godzinę śmierci*, Brody, XIX w. (b.r.w.), ss. 13.

Załącznik nr 3

POLSKA KSIĄŻKA O ŚWIĘTYM JÓZEFIE OBLUBIĘNCU w XIX w.

(CHRONOLOGICZNY ZESTAW DRUKARNI WG. ZABORÓW)

- A. ZABÓR AUSTRIACKI: R = 35 książek
1. 1842 Kraków, Cieżkowski
  2. 1842 Kraków, Stanisław Gieszkowski
  3. 1844 Kraków, Friedlein
  4. 1844 Lwów, Piller, 1845
  5. 1852 Bochnia, Pisz
  6. 1864 Tarnopol, Pawłowski
  7. 1871 Kraków, Wincenty Kornacki
  8. 1877 Lwów, Drukarnia Ludowa, 1895
  9. 1877 Kraków, Karol Miarka, 1889
  10. 1877 Lwów, Ossolińscy
  11. 1880 Kraków, „Czas”, 1892, 1893, 1894, 1898
  12. 1880 Kraków, *brak drukarni*
  13. 1883 Lwów, *brak drukarni*
  14. 1883 Tarnów, Pisz
  15. 1884 Lwów, Maniecki

16. 1885 Kraków, Mycielski, 1893
  17. 1896 Lwów, *brak drukarni*
  18. 1896 Kraków, Cybulski
  19. 1896 Kraków, W. L. Anczyca
  20. 1896 Nowy Sącz, Jakubowski, 1896
  21. 1897 Kraków, Drukarnia Związkowa, 1899, 1900
  22. 1897 Lwów, Szykowski
  23. 1899 Kraków, A. Koziński
  24. 1899 Królewska Huta, Drukarnia św. Jacka
- B. ZABÓR PRUSKI: R = 6 książek
1. 1871 Poznań, Daszkiewicz, 1872
  2. 1884 Poznań, Gietrzwałd u Samulowski
  3. 1888 Poznań, Księgarnia Katolicka, 1889
  4. 1891 Poznań, *brak drukarni*
- C. ZABÓR ROSYJSKI: R = 26 książek
1. 1853 Warszawa, Tomaszewski
  2. 1858 Warszawa, Misjonarzy św. Krzyża
  3. 1860 Warszawa, Psurski
  4. 1861 Warszawa, Gebethner i Wolf, 1884
  5. 1866 Warszawa, Kroboszyński
  6. 1867 Warszawa, Cotty
  7. 1870 Kalisz, *brak drukarni*
  8. 1871 Warszawa, F. Czrwiński i S-ka, 1872, 1886, 1880
  9. 1872 Warszawa, Maurycy Olgerbrand
  10. 188 Warszawa, Stanisław Niemiera, 1887, 1889, 1890, 1892, 1894, 1898
  11. 188 Częstochowa, *brak drukarni*
  12. 1884 Łowicz, Orczykowski
  13. 1884 Kalisz, Szczepankiewicz
  14. 1885 Kalisz, Czermiński
  15. 1897 Kalisz, K. W. Hindemith
  16. 1899 Warszawa, *brak drukarni*

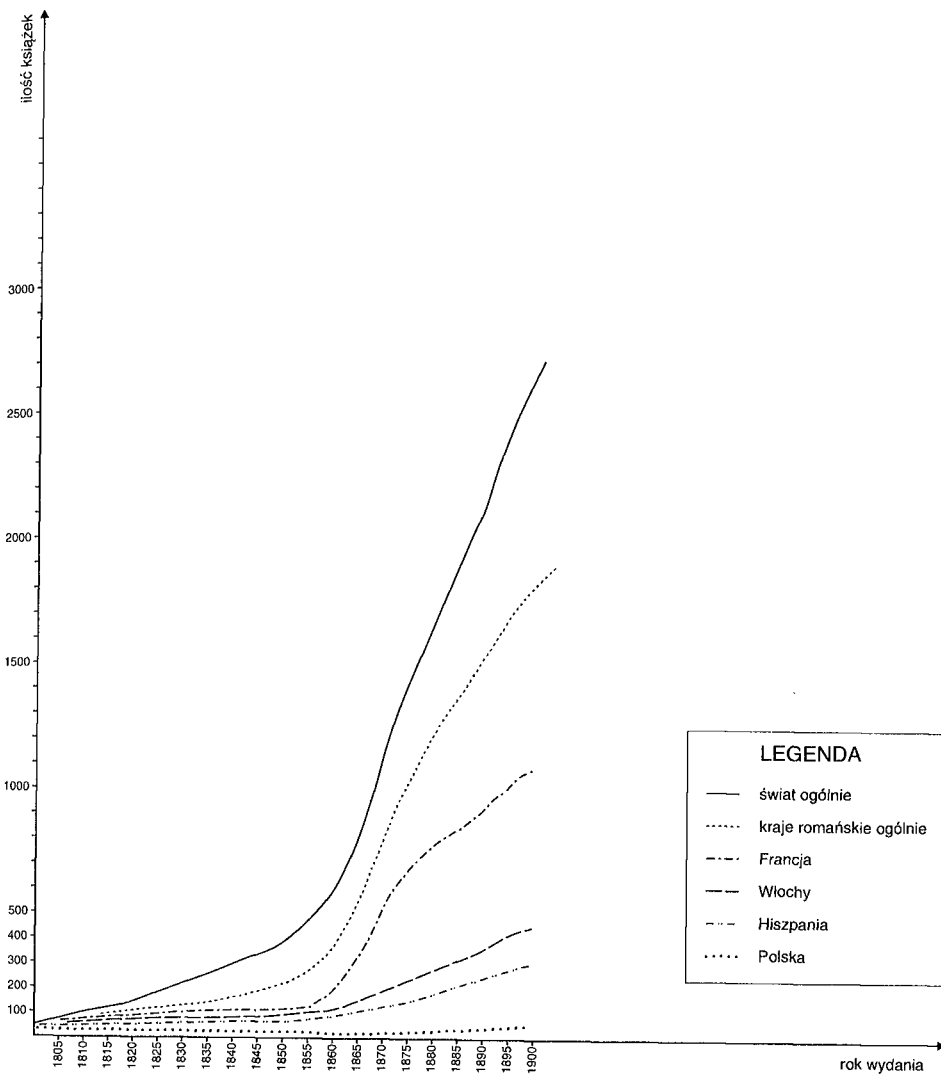
Załącznik nr 4
ZESTAWIENIE IŁOŚCI KSIĄŻEK O ŚW. JÓZEFIE W XIX WIEKU

Rok	Polska	Włochy	Francja	Hiszpania	Kt. rom. ⁵¹	Świat ⁵²
1805	0	2	1	15	18	30
1810	0	5	4	17	26	59
1815	0	9	5	21	35	85
1820	0	17	7	31	55	129
1825	0	21	16	39	76	165
1830	0	28	26	44	98	201
1835	0	34	34	52	120	237
1840	0	42	50	59	151	282
1845	5	48	69	65	182	328
1850	5	59	87	70	216	375
1855	7	68	123	82	273	463
1860	10	91	181	98	370	590
1865	12	117	336	110	563	827
1870	16	170	517	125	812	1135
1875	22	240	665	151	1056	1461
1880	27	274	771	188	1233	1707
1885	35	316	845	227	1388	1930
1890	40	361	924	258	1543	2199
1895	46	420	1014	288	1722	2514
1900	56	452	1073	313	1838	2720
Proc.	2,1%	16,6%	39,4%	11,5%	67,5%	100%

⁵¹ Włochy + Francja + Hiszpania.

⁵² Ogólna liczba książek wydanych na świecie do tego roku od 1800 r.

Załącznik nr 5
DYNAMIKA WYDAWANIA KSIĄŻKI O ŚW. JÓZEFIE
W WIEKU XIX

POLNISCHE BÜCHER ÜBER DEN HEILIGEN JOSEF IM 19. JAHRHUNDERT

ZUSAMMENFASSUNG

Die Verehrung des heiligen Josef stellt ein wichtiges historisches Phänomen dar, und nicht nur im für ihre Entfaltung „goldenen“ 17. Jahrhundert. Anhand der im folgenden präsentierten Forschungsergebnisse wurde versucht, sowohl ein umfassenderes Bild von den im 19. Jahrhundert veröffentlichten literarischen Werken zu zeichnen als auch die kirchenbildende Funktion des Kultes des Patrons der Weltkirche in einer sehr schwierigen Zeit für die polnische Kirche zu präzisieren – denn Polen hatte damals seine staatliche Unabhängigkeit verloren. Die im Ergebnis des in Polen entfalteten gedruckten Wortes entstehende Verehrung des heiligen Josef muß im Zusammenhang der in der katholischen Kirche lebendigen gesamteuropäischen Strömungen gesehen werden, die auch Polen beeinflussten, und man muß die für das 19. Jahrhundert typischen Frömmigkeitsformen im Blick behalten.

Sowohl die Tatsache, daß das erste polnische Buch über den heiligen Josef im 19. Jahrhundert erst 1842 erschienen ist, als auch die dynamische Entwicklung der verlegerischen Produktion dieser Art finden in einer periodischen Gliederung der Geschichte des inneren Lebens in diesem Jahrhundert in Polen ihre tiefere Begründung. Es müssen zwei Perioden unterschieden werden: die erste dauerte von der Dritten Teilung Polens (1795) bis zum Novemberaufstand von 1830. Sie war in der Geschichte des inneren Lebens von Regression und vom Fehlen irgendwelcher neuer Strömungen oder herausragender christlicher Persönlichkeiten gekennzeichnet. In dieser Zeit gab es einen überaus starken Mißklang zwischen der gläubigen Landbevölkerung, dem Kleinadel sowie den niedrigsten Schichten des Bürgertumseinerseits, die dem Glauben der Väter treu blieben und eine barocke, etwas theatralische Frömmigkeit vertraten, und den höheren Schichten andererseits, die sich von der Kirche abwandten und sich vom Rationalismus und den Losungen der Aufklärung beeinflussen ließen. Die zweite Periode beginnt mit dem Januaraufstand von 1863. In der Geschichte des inneren Lebens trat eine neue Generation in Erscheinung, die mit der Vergangenheit und dem Romantismus brach und auf der Suche nach neuen Wegen zur positivistischen Arbeit fand und einen konsequenten Katholizismus anstrebte. Es sei bemerkt, daß in dieser Zeit etwa 80% der analysierten Druckwerke entstanden sind.

In dieser Zeit wurden viele neue Formen der Frömmigkeit in Polen eingeführt, wie z.B. die Septene, die Novene, die Anbetung des Allerheiligsten Sakraments – immer mit dem heiligen Josef. Die polnischen Autoren, die Lehrbücher für An-

dachten zur Verehrung des heiligen Josef vorbereiteten, beschränkten sich darauf, ihn lediglich als Beschützer der Kirche und als Fürsprecher in der Todesstunde zu präsentieren.

Der durch das Apostolat des gedruckten Wortes entfaltete Kult des heiligen Josef war an die Mittelschichten der polnischen Gesellschaft adressiert. Er basierte auf dem volkstümlichen Katholizismus, der in hohem Grade durch paraliturgische Gottesdienste sowie die Betonung der Autorität des Papsttums und die Stärkung der Verbundenheit mit dem Heiligen Vater im Gegensatz zu den in diesem Jahrhundert starken gallikanisch-josephinischen Strömungen belebt wurde.

Die aktivsten Verlagszentren befanden sich im österreichischen und im russischen Teilungsgebiet. Im österreichischen waren es 21 Druckereien, hauptsächlich in Krakau und in Lemberg, die daran interessiert waren, Bücher über den heiligen Josef zu veröffentlichen. Die ersten von ihnen begannen bereits in den vierziger Jahren mit dieser Tätigkeit. Im russischen Teilungsgebiet gab es solche Verlagszentren seit den fünfziger Jahren in Warschau und seit Mitte der siebziger Jahre auch in Kalisch. Diese Druckereien bildeten oft das übernommene Eigentum aufgelöster Orden.

Übersetzung: Herbert Ulrich